

Bronbescherming onder druk in Nederland

**Een verkennende reportage, in opdracht van de
NVJ**

**Stella Braam
Astrid van Unen
Mei 2007**

Voorwoord

Door Joop Daalmeijer, voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Journalisten

Moet er nu op de internationale dag voor de persvrijheid een onderzoek worden gepresenteerd naar bronbescherming van journalisten in Nederland? Kunnen we niet beter op deze dag de aandacht vestigen op de benarde positie van collega's in China, Cuba of Rusland?

Drie dagen in een Nederlandse cel is iets anders dan een in brand gestoken redactielokaal, een jarenlange opsluiting of een koelbloedige moord vanwege het verspreiden van een regime onwelgevallige mening.

Toch zijn wij van mening dat we pas recht van spreken hebben om buitenlandse regimes te kapittelen, als we met een gerust hart over de positie van onze collega's/ het persklimaat in eigen land kunnen spreken.

En aan die positie blijkt toch wel het een en ander te schorten: het beeld van de gegijzelde Telegraafcollega's haalde de internationale pers. Dat gold niet voor het maandenlang afluisteren van diezelfde journalisten en een aantal andere collega's, die in dit onderzoek aan het woord komen, het in beslag nemen van journalistiek bronnenmateriaal of het opvragen van printgegevens van mobiele telefoons.

Die zaken mogen dan wel in de ogen van justitie of de overheid ongelukkige incidenten betreffen, het zijn wel incidenten die het werk van journalisten en het aanzien van Nederland als "persvrij" land ernstig kunnen schaden.

Dit onderzoek roept op tot een betere monitoring/ registratie van dit soort incidenten, een betere ondersteuning van redacties of journalisten, die met dit soort inbreuken te maken krijgen en een betere voorlichting over het belang van bronbescherming, zodat incidenten toch vooral sporadische incidenten blijven.

De NVJ zal deze adviezen zeker opvolgen, alhoewel uit het onderzoek gelukkig tevens blijkt dat de betrokkenen de weg naar de NVJ voor (juridische en morele) steun vaak reeds wisten te vinden

Toch ziet de NVJ juist ook in het laatste advies, betere voorlichting, een bevestiging voor haar inspanningen om te komen tot een wettelijke verankering van de bronbescherming voor journalisten.

Want hoe mooi een Europese uitspraak ons recht op bronbescherming ook kan verwoorden, een in het Nederlandse Wetboek opgenomen wettekst vormt in onze ogen een op zijn minst beter herkenbare waarborg. En de goede wetgeving, die in de ons omringende landen, België en Duitsland over journalistieke bronbescherming is ontwikkeld, ontkrachten ons inziens de argumenten, die de sceptici naar voren brengen over de nadelen van codificatie.

Wij hopen dat dit goed leesbare onderzoek duidelijk maakt dat een gezond persklimaat verder gaat dan het mogen verkondigen van een regimekritische mening. Het gaat er vooral om dat de misstanden, waar die kritiek op gebaseerd is, ook aan het licht moet kunnen komen.

Daarvoor moet een journalist bescherming aan zijn bronnen kunnen garanderen en moeten bronnen overtuigd zijn dat zij ook op die bescherming kunnen vertrouwen. Pas dan werkt een rechtstaat zoals die zou moeten werken.

Inhoudsopgave

	Pag.nr
Voorwoord <i>Joop Daalmeijer, voorzitter NVJ</i>	2
Inleiding <i>Journalistitie</i>	4
1. De verhalen	5
John van den Heuvel: <i>'Afgeluisterd worden is buitengewoon onplezierig'</i>	
Koen Voskuil: <i>'Opgesloten zitten in zo'n klein hokje is best confronterend'</i>	
Robert Bas: <i>'Mijn zorg is de waarheid te vinden'</i>	
Gert Bielderman: <i>'Justitie moet niet met hagel op mussen schieten'</i>	
Bart Mos: <i>'De rechter-commissaris maakte misbruik van zijn macht'</i> Met commentaar van Johan Remkes, voormalig minister van Binnenlandse Zaken	
2. De impact van de lange sterke arm <i>'Wij zijn heel wat bronnen kwijtgeraakt'</i>	16
3. Is het journalistieke klimaat verhard? <i>'De journalistiek is een iets minder nette heer geworden'</i>	19
4. Dwangmiddelen tegen journalisten <i>'Gijzeling is een paardenmiddel'</i>	22
5. Is een wettelijk verschoningsrecht nodig? <i>'Een wet als extra slot op de deur'</i>	25
6. Conclusies en aanbevelingen	28

Inleiding: *Journalistie*

Voor u ligt een verkennende reportage: 'Bronbescherming onder druk in Nederland'. Het hart ervan vormen de verhalen van vijf journalisten die bij het uitoefenen van hun functie in aanvaring kwamen met politie en justitie in Nederland. Zij werden onder druk gezet om hun bronnen te onthullen, raakten verwickeld in (juridische) procedures, werden afgeluisterd en geschaduwd en soms zelfs gegijzeld. Ondanks alles hielden zij de rug recht.

Zijn het incidenten? Of is er sprake van een neerwaartse spiraal in de relatie tussen journalistiek en overheid, met name politie en justitie. Worden journalisten vaker dan pakweg vijf jaar terug, 'gebruikt' in de opsporing? Is er sprake van 'journalistie' waarbij journalistiek en opsporingsapparaat met elkaar verweven dreigen te raken? Is de vrijheid van nieuwsgaring in het geding, bijvoorbeeld omdat journalisten afgeluisterd (kunnen) worden? Gaat men vaker over tot dwangmiddelen tegen journalisten, zoals het in beslag nemen van ruw beeldmateriaal? Is de bronbescherming in gevaar?

De vijf journalisten geven antwoord op bovenstaande vragen, zoals ook vijf betrokkenen op dit terrein: Harm Brouwer, voorzitter van het College van procureurs-generaal van het OM (Openbaar Ministerie); Fred Teeven, oud-officier van justitie, momenteel VVD-Kamerlid; Johan Remkes, oud-minister van Binnenlandse Zaken, nu Kamerlid voor de VVD, professor Gerard Schuijt, specialist mediarecht en Bas Le Poole, advocaat die al sinds 1983 journalisten bijstaat.

Door middel van een enquête via internet in maart werden alle NVJ-leden en het Genootschap van Hoofdredacteuren uitgenodigd om hun mening te geven over de vraag of bronbescherming onder druk staat. Zij geven een indruk van de dagelijkse praktijk. De uitkomsten hiervan zijn in kadertjes in de hoofdstukken verwerkt. Met dank aan Wim van de Laak voor de uitvoering en verwerking van de digitale enquête.

Het belang van vrije, onbelemmerde en journalistieke nieuwsgaring is onomstreden en vormt een essentiële voorwaarde voor het verwezenlijken van de uitingsvrijheid, schrijft het College van procureurs-generaal (in: *Aanwijzing toepassing dwangmiddelen bij journalisten*). Tegelijkertijd is er 'een ontwikkeling op gang gekomen waardoor de journalistiek vaker dan voorheen het pad van justitie en politie kan kruisen. Niet alleen is het aantal journalisten dat zich met politie en justitie bezighoudt de laatste jaren sterk toegenomen, maar met name in de wereld van de commerciële televisie lijkt men door de concurrentie minder schroom aan de dag te leggen bij het aftasten van grenzen.' Dit 'schept de mogelijkheid dat journalisten bij tijd en wijle in het blikveld van het OM kunnen komen als bron van informatie over strafbare feiten of zelfs als verdachte.'

Het lijkt een natuurgegeven dat de naar openbaarheid verlangende journalistiek op gezette tijden in botsing komt met het opsporingsapparaat, dat juist geheimhouding nastreeft. Of precies andersom: de journalist houdt zijn bron kost wat kost geheim, zoals het de beroepseer betaamt, en riskeert daarmee een verblijf in een cel.

Hoe is deze reportage opgebouwd? In hoofdstuk 1 leest u de verhalen van de, soms zwaar getergde, journalisten. Hoofdstuk 2 is gewijd aan de impact van de ongewenste overheidsinmenging voor het werk en privéleven van de journalisten. Hoofdstuk 3 gaat over de vraag of het journalistieke klimaat is verhard. Hoofdstuk 4 stelt de vraag centraal wanneer welke dwangmiddelen tegen journalisten mogen worden ingezet. In hoofdstuk 5 komt de discussie over een wettelijk verschoningsrecht aan bod.

In hoofdstuk 6 ten slotte zetten we de voorlopige bevindingen kort op een rij. Voorlopig, u leest het goed, want het laatste woord in deze is nog niet gezegd.

Wij wensen u veel inspiratie toe!
Stella Braam & Astrid van Unen

Amsterdam, mei 2007

1. De verhalen

John van den Heuvel:

'Afgeluisterd worden is buitengewoon onplezierig'

Hij is gepikt en gemazeld als misdaadverslaggever bij *De Telegraaf*. In die hoedanigheid is John van den Heuvel afgeluisterd, geobserveerd en verhoord. Hij blijft er nuchter onder, maar: 'Dat iemand misschien zit mee te luisteren, is een onaangenaam gevoel.'

We schrijven 2004. John van den Heuvel wordt benaderd door een man die interessante informatie heeft: hij zou door de Hells Angels gegijzeld zijn en informatie hebben over de achtergronden van de moord op drie Hells Angels in Limburg. Een moord die de krantenkoppen breeduit haalde.

Deze bron heeft tevens een verzoekje: hij zou graag met het onderzoeksteam willen spreken. Dat kan de misdaadverslaggever wel regelen. Het blijft niet zonder gevolgen, ontdekt John van den Heuvel maanden later als hij het dossier inziet. 'Ze zijn mijn telefoon gaan afluisteren. Het heeft maar één of twee dagen geduurd. Letterlijke passages uit een gesprek bleken in het dossier te zijn opgenomen. Dat hebben ze ook toegegeven.'

'Ze vroegen de KPN vier dagen printgegevens op, maar die gaf ze vervolgens van een half jaar.'

Eén jaar later wordt John van den Heuvel opnieuw afgeluisterd. Het gebeurt tijdens de zaak van twee corrupte rechercheurs bij de Amsterdamse politie. 'Toen is er een onderzoek door de rijksrecherche uitgevoerd en is twee maanden mijn telefoon afgeluisterd, omdat ze het vermoeden hadden dat die verdachte rechercheurs ook informatie aan mij hadden doorgespeeld', zegt hij. 'Een paar maanden later hebben ze in hetzelfde onderzoek mijn printgegevens opgevraagd, dus alle gesprekken die ik heb gevoerd met mijn mobiele telefoon. Ze vroegen de KPN vier dagen printgegevens op, maar die gaf ze vervolgens van een half jaar. Daar hebben ze dankbaar gebruik van gemaakt.'

Afgeluisterd worden is buitengewoon onplezierig, zegt John van den Heuvel: 'Het legt ook de plicht op naar je informanten om zoveel mogelijk maatregelen te nemen, opdat er geen vertrouwelijk materiaal uitlekt. Dus dat gesprekken die je met informanten voert vertrouwelijk blijven, omdat je ze anders in gevaar brengt.'

Recherche op de stoep

Het blijft niet bij afluisteren alleen, ontdekt John van den Heuvel tot zijn verbijstering. Een paar jaar terug leest hij in procesverbalen dat hij gevolgd is en geobserveerd. 'Het gebeurde in het Bouterse-onderzoek en in het onderzoek naar die corrupte rechercheurs,' zegt de bekende misdaadverslaggever. 'Via de telefoon hadden ze gehoord dat er afspraken gemaakt werden. Die zijn toen geobserveerd, evenals een gesprek dat ik met de Hells Angels had. Daar kwam ik pas later achter.'

Ook is hij enkele malen verhoord. Bijvoorbeeld door de rijksrecherche, in een tweeënhalve uur durend verhoor dat opgenomen werd op een videoband. Van den Heuvel: 'Er was een spiegelruit waarachter mensen zaten die meekeken. Af en toe kreeg degene die mij ondervroeg een sms-je, en dan kwam er weer een vraag.'

En ja, er is wel eens bedreigd met gijzeling. John van den Heuvel: 'Met name tijdens de keren dat ik bij de rechter-commissaris moest komen. Het is altijd goed afgelopen, gelukkig wel.'

In de zeventien jaar dat John van den Heuvel als misdaadverslaggever voor *De Telegraaf* werkt, heeft hij het nodige voor zijn kiezen gekregen. Hij prijst zich gelukkig dat de hoofdredactie van zijn krant hem volop heeft gesteund, zoals ook de NVJ.

Van den Heuvel: 'In de periode dat ik *Bureau Misdaad* (RTL) deed, stond er elke week wel een researcheteam op de stoep om een praatje te maken. De informatie die ik overdraag, is altijd heel beperkt. Het belangrijkste argument om zaken wel of niet te vertellen, is de reactie van een bron. Als deze niet wil dat informatie wordt doorgespeeld, gebeurt het natuurlijk niet.'

Het komt voor dat mensen geen vertrouwen hebben in de recherche en informatie bij een journalist neerleggen, zegt Van den Heuvel: 'Soms krijg je informatie over een moord. Ja, die moet toch worden opgelost. Dan vraag ik aan zo'n informant of hij er bezwaar tegen heeft dat ik zijn informatie doorspeel. Je fungeert wel eens als tussenpersoon.'

Op de loonlijst?

John van den Heuvel: 'Er is een tijd geweest dat ze mijn belastinggegevens gingen natrekken - ook die van collega Joost de Haas - omdat we kritische verhalen hadden geschreven over rechercheteam Kennemerland. Zij hadden toen een bepaalde topcrimineel op de korrel genomen, Etienne U., en via telefoontaps was duidelijk geworden dat Joost de Haas en ik wel eens contact met hem hadden. Gewoon voor ons journalistieke werk. Het was in de IRT-periode.

'Zij concludeerden: u staat op de loonlijst van Etienne U.'

Maar zij concludeerden: ze schrijven kritisch over het rechercheteam en hebben contacten met Etienne U.. Het kan dus niet anders dan dat we op zijn loonlijst zouden staan. Toen hebben ze al onze belastinggegevens doorgelicht om te zien of mijn uitgavenpatroon wel overeen kwam met mijn inkomsten. Dat gaat ver, heel ver.'

Enquête

Staat bronbescherming onder druk? Dat was de centrale vraag van de enquête van de NVJ die in maart 2007 aan haar leden werd gestuurd. Zo'n 380 NVJ-leden, van de bijna achtduizend, hebben gereageerd. Dit is 5 procent. Van de ongeveer honderd hoofdredacteurs uit het Genootschap hebben er acht de enquête ingevuld. Dit is 8 procent. De resultaten geven dus hooguit een *indruk* van de dagelijkse praktijk waarmee journalisten te maken hebben.

Op de vraag '*Heeft u de laatste jaren zelf te maken gehad met druk, inmenging of tegenwerking door de overheid bij het uitoefenen van uw vak?*' antwoordt 34 procent van de leden bevestigend en 65 procent ontkennend. Bij de hoofdredacteurs is het percentage 50/50.

Ter toelichting schrijft een lid: 'Redactie onderzocht fraudezaak bij overheid (aannames teekpenningen door hoge ambtenaar). Betreffende ministerie nam contact op met hoofdredactie om publicaties te verhinderen. Eerst werden betreffende redacteurs ervan beschuldigd hun werk niet goed te doen; zij zouden foute feiten publiceren. Toen dat niet hielp wilde men een regeling treffen, opdat verdere publicatie zou stoppen.'

Koen Voskuil: 'Opgesloten zitten in zo'n klein hokje is best confronterend'

Koen Voskuil en zijn collega Jamila Saoud werken in 2000 koortsachtig aan een artikel voor *Sp!ts*. Het onderwerp mag gerust spectaculair worden genoemd: een wapenvondst in 1999 in een appartement aan de Amsterdamse Nachtwachtlaan, de grootste wapenvondst in Nederland ooit, met James Bondachtig schiettuig: antitankgranaten en schietparaplus.

Koen Voskuil, inmiddels chef nieuws bij *Nieuwe Revu*: 'Die wapenvondst was toevallig aan het licht gekomen, omdat er een waterlekkage in het appartement was. Een bron bij de politie vertelde dat dit een smoes was om binnen te komen. Zodoende zijn wij op onderzoek gegaan en hebben we politiedossiers te pakken kunnen krijgen. De tip werd gestaafd door verklaringen in die dossiers. We vonden dat we zoveel bewijs tegen de politie hadden dat het verhaal naar buiten kon.'

In juli 2000 verschijnt het artikel. 'Tegelijkertijd speelde een hoger beroepszaak van Mink K., de vermoedelijke handelaar van de wapens', zegt Koen Voskuil. 'Wij werden gevraagd in dat proces te getuigen. Ik had mijn bron anonimiteit gegarandeerd, dus ik wilde zijn naam niet vertellen. We dachten dat we sterk stonden, want er lag een uitspraak van het Europees Hof.'

De rechter voor wie Voskuil moet verschijnen, eist dat hij zijn bron prijsgeeft. Ze zegt: 'U weet dat ik u kan gijzelen.' De zitting wordt even geschorst. Voskuil overlegt met zijn hoofdredacteur en advocaat. Ze besluiten niet te zwichten voor de druk. Voskuil vertelt de rechter dat hij een beroep doet op zijn verschoningsrecht voor journalisten. Vergeefs. De journalist wordt afgevoerd door pakketwachters.

Onwerkelijk

'Uiteindelijk heb ik zeventien dagen gezeten', zegt Koen Voskuil. 'Dat was heel onwerkelijk. Je wordt afgevoerd uit de rechtszaal, je moet je persoonlijke bezittingen afgeven, je broekriem afstaan, veters uit je schoenen, zodat je jezelf niet kunt ophangen. Dan kom je in een cel van anderhalve bij anderhalve meter, zonder ramen, onder de rechtszaal, de bunker in Osdorp. Ik had geen benul meer van tijd. Ben even in slaap gedommeld en daarna naar het Huis van Bewaring gebracht, in de Havenstraat in Amsterdam. Daar moest ik me douchen. Ik kreeg lakens en een kussensloop mee en werd naar de cel gebracht. Dat was heel raar. Op het moment dat ik arriveerde, hadden de gedetineerden lunchpauze. Daar sta je dan, tussen criminelen.'

'Welke journalist kan zo precies kijken hoe het eraan toegaat in de gevangenis?'

De eerste drie dagen mag Koen Voskuil zijn cel niet uit, omdat ze willen weten of hij open tbc heeft. Daarna mag voor het eerst zijn advocaat op bezoek. Verder krijgt hij, in de zeventien dagen dat hij vastzit, heel af ten toe bezoek van zijn ouders, zus en misdaadverslaggever John van den Heuvel.

Voskuil: 'De momenten dat je bezoek hebt, zijn nog het moeilijkste. Voor de rest went het vrij snel. Na een paar dagen draai je mee zoals iedereen. Een uurtje luchten, een uurtje recreatie, veel tafeltennissen. Gelukkig was ik daar goed in. Met sommige gedetineerden had ik best aardige gesprekken. Het ergste was dat je na vier uur 's middags de cel niet meer uitkwam tot de volgende dag. De hele tijd zit je opgesloten in zo'n klein hokje. Dat is best confronterend. Je hebt helemaal niks te doen, dus ga je vanzelf piekeren over dingen. Later had ik boeken.'

Intussen heeft de gegijzelde journalist amper idee wat zich buiten de gevangensmuren afspeelt. Soms drukken zijn medegedetineerden kranten in zijn hand. Dan leest hij wat er zoal over zijn zaak wordt geschreven. En elke dag schrijft Koen Voskuil een column voor *Sp!ts*, die hij op creatieve wijze naar buiten moet smokkelen. Dat lukt hem elke keer weer.

Je wordt geleefd

Terugkijkend noemt Voskuil het 'best een interessante periode, want welke journalist kan zo precies kijken hoe het er aan toegaat in de gevangenis? Maar er waren absoluut tijden dat het

heel erg moeilijk was. Je wordt geleefd in een gevangenis. Zij bepalen wanneer je je mag douchen en de deur gaat pas open wanneer zij dat willen.'

Elke dag smokkelt Voskuil zijn column op creatieve wijze naar buiten.

Na zeventien dagen is Voskuil weer vrij man, zonder zijn bron te hebben prijs gegeven. 'Ik denk dat het een trucje van justitie is geweest om van deze hele zaak af te komen', zegt hij. 'Ze lieten een lijst zien van personen van wie zij dachten dat het mijn bron zou kunnen zijn. Ik moest zeggen of die er tussen stond. Ik zag 'm niet staan en dat heb ik eerlijk verteld. Waarop zij concludeerde: dan heeft Voskuil zijn bron verzonnen of die bron heeft het verhaal verzonnen. Ja, dat was wel gek. Ik had verwacht dat de rechter zou vragen naar de aanwijzingen in de politiedossiers dat de tip van mijn bron klopte. Dat deed ze niet. In feite heeft ze alleen de vraag gesteld: wat is je bron? Terwijl ze een heleboel andere dingen had kunnen vragen, waar ik antwoord op had kunnen geven. Maar daar werd helemaal niet naar gezocht.'

Voskuil is tevreden over de steun die hij heeft gehad, onder andere van zijn hoofdredacteur, zijn vader en de NVJ, die direct stelling nam tegen de opsluiting. De NVJ steunt hem financieel in zijn proces tegen de Staat der Nederlanden bij het Europese Hof. 'Die zaak duurt overigens misschien nog jaren. De raderen draaien zo langzaam. Gemiddeld staat er acht jaar voor zo'n proces en dat is schandelijk, want je ziet dat het onderwerp toch actueel blijft in Nederland. Met de gijzeling van Bart Mos en Joost de Haas, was het handig geweest als er een uitspraak had gelegen in mijn zaak.'

Enquête

'Heeft politie of justitie u in de afgelopen vijf jaar verzocht een of meerdere bronnen te onthullen?' Op die vraag antwoordt 18 procent van de leden 'ja' en 73 procent 'nee'.

Eén hoofdredacteur is gevraagd bronnen te onthullen. Deze schrijft: 'Rondom de affaire Moszkowicz zijn toen stukken uit zijn kantoor via NOVA uitgelekt. Verantwoordelijk verslaggever is gehoord door rijksrecherche.'

Een NVJ-lid schrijft: 'Dreigen met "droogleggen" als de vraag wie de bron was niet zou worden beantwoord. Dit is uiteindelijk niet gebeurd.' Een ander: 'Ik heb geweigerd waarna met gijzeling is bedreigd. Is overigens niet uitgevoerd.'

Op de vraag *'Heeft u (onder druk) hieraan gehoor gegeven?'* antwoordt 87 procent van de de NVJ-leden die op de vorige vraag bevestigend antwoordden 'nee', evenals die ene hoofdredacteur.

43 Procent van deze leden antwoordt 'ja' op de vraag *'Gaat u sindsdien anders met uw bronnen om?'*, en de betreffende hoofdredacteur stelt dat zijn redactie sindsdien niet anders met bronnen omgaat.

Robert Bas, misdaadjournalist NOS Journaal: 'Mijn zorg is de waarheid te vinden'

Het verhaal van Robert Bas, misdaadjournalist bij *NOS Journaal*, voorheen bij *ANP*, doet denken aan praktijken zoals we die kennen uit het voormalige Oostblok: afgeluisterd worden, geschaduwd en gefilmd, op het politiebureau worden verordonneerd om verklaringen te komen afleggen. 'Wordt Nederland een nieuwe DDR?' vraagt Robert Bas zich af.

'Met name de regionale inlichtingendiensten vonden het niet leuk toen ze merkten dat wij beter geïnformeerd waren dan zijzelf.' Aan het woord is Robert Bas die veertien jaar als journalist werkt op het terrein van justitie.

In 1995 komt Robert Bas voor het eerst in aanvaring met justitie. In die tijd volgt hij, voor het *ANP*, de extreemrechtse beweging in Nederland. Op een bijeenkomst worden uitlatingen gedaan die strafbaar zijn. Dreigementen zijn het gevolg. Bas moet verklaringen komen afleggen bij de rechter-commissaris. Zo niet, dan komt de zaak wellicht voor de rechter.

De journalist ziet zich geregeld geconfronteerd met bedreigende intimidaties. Bijvoorbeeld als hij de Feijenoord-hooligans in kaart aan het brengen is. 'Toen hoorde ik over twee broers die de "rellenegers" werden genoemd, enorme grote jongens van Surinaamse afkomst, en actief in de hooligansclub. Zij vertelden dat een politiemann hen had benaderd in een sportschool en had gezegd dat de *ANP*-fotograaf met wie ik werkte en ikzelf extreemrechts waren. Hij zei: "Blijkbaar heeft die agent een hekel aan jou, dus het moet wel goed zitten." Voor hetzelfde geld had hij die agent geloofd en mij een knal voor m'n kop gegeven.'

Robert Bas wordt in die jaren geregeld opgeroepen om bij het politiebureau verklaringen te komen afleggen over wat hem zoal ter ore is gekomen. Daar gaat hij niet op in, zegt hij: 'Mijn opvatting is: ieder moet zijn eigen werk doen en ik ben geen verlengstuk van justitie.'

Op een dag krijgt hij een brief waarin staat dat hij bij de rechter-commissaris een verklaring moet komen afleggen. Bas: 'Daarbij werd verteld wat de consequenties van weigering zouden kunnen zijn, onder andere gijzeling. Mijn toenmalige hoofdredacteur van het *ANP* stuurde een brief terug met de strekking: nou, dan moet u maar doen wat u moet doen. Er is geen reactie meer op gekomen.'

Extreemrechtse journalist

Tijdens Euro 2000 houdt Robert Bas zich bezig met het voetbalvandalisme. Tot zijn verbazing ontdekt hij dat hij geschaduwd wordt door een team van de politie. Zou hij ook afgeluisterd worden?

Bas besluit de proef op de som te nemen. 'Met een collega sprak ik af om een nepgesprek over de telefoon te voeren, waarbij we deden alsof we waren getipt over een confrontatie', zegt hij. 'Ongeveer een minuut na dit gesprek verplaatste de gehele ME zich collectief naar die verzonnen plek.'

'Over de scanner klonk dat ze die extreemrechtse journalist kwijt waren.'

Op een dag, na een voetbalwedstrijd in Rotterdam, loopt Robert Bas door de stad als hij een merkwaardig telefoontje krijgt. Hij vertelt: 'Het is een scannerluisteraar van het *ANP* die vraagt: "Joh, loop je daar en daar?" Ik zei: "Ja, hoe weet je dat?" Hij: "Ik hoorde dat ze die extreemrechtse journalist even kwijt waren en moesten opsporen, dus ik dacht meteen aan jou." Zelfs over de scanner noemden ze me 'extreemrechtse journalist' en ze volgden me ook nog. Daar hebben we een klacht over ingediend en uiteindelijk ook excuus voor beide feiten gekregen.'

Geheime schema's

Robert Bas stapt over naar het *NOS journaal*. Samen met collega Lex Runderkamp verdiept hij zich in allerlei dossiers over justitie, defensie en terrorisme. Op een dag krijgen Bas en Runderkamp geheime stukken in handen van de Criminele Inlichtingen Dienst

Amsterdam/Amstelland. Het gaat om uitgelekte schema's over wie er achter enkele liquidaties zouden kunnen zitten.

Bas ontdekt dat een van zijn bronnen benaderd is door de rijksrecherche en de Criminele Inlichtingen Eenheid (CIE). De computer van zijn bron, die enkele verballen in handen had, is in beslag genomen. Dan is Robert Bas zelf aan de beurt.

'Ik liet de rechercheurs achter bij de hond, zodat ik kon afdouchen en mijn collega's waarschuwen.'

Op een ochtend in 2004 staan twee rechercheurs voor zijn deur. 'Die heb ik even binnengelaten en achtergelaten bij de hond, zodat ik kon afdouchen en mijn collega Lex waarschuwen', zegt Robert Bas. 'Aan de redactie heb ik om actie gevraagd. Daarna heb ik ze het huis uitgezet. Ze wilden een verklaring, maar ik heb gezegd: dat mag niet van de hoofdredacteur, want dat brengt de journalistiek en het werk van de NOS in gevaar en het gaat om iets heel relevant, namelijk bronbescherming. Hans Laroes (hoofdredacteur van het *NOS Journaal*, red.) heeft vervolgens een fax gestuurd naar Leo de Wit, hoofdofficier van de politie in Amsterdam. Die zei dat het allemaal een misverstand was, want de rijksrecherche had het op eigen houtje gedaan. De hoofdofficier was in elk geval niet op de hoogte.'

Printgegevens

Robert Bas vervolgt: 'In die tijd had ik ook al aanwijzingen dat mijn telefoon werd getapt. Sterker nog: iemand van binnen het apparaat had mij erop geattendeerd. Dat hebben we laten lopen, omdat er geen concrete aanleiding was om stappen te ondernemen. Die aanleiding kwam pas begin vorig jaar (2006). Toen werd een rechercheur aangehouden in de zaak-Vancouver, die zou hebben gelekt en in dat dossier zaten verslagen van telefoongesprekken van mij en mijn bron. Dat was voor mij aanleiding om opheldering te vragen via mijn advocaat. Daarop kwam een brief dat niet mijn telefoon, maar die van mijn bron was afgeluisterd. Ik wist dat dit niet waar was. Er werd ook nadrukkelijk door het OM gesteld dat er geen dwangmiddelen tegen mij waren toegepast. Dat betekent: geen telecomgegevens opgevraagd, niet gevolgd.'

In december ploft een brief op de deurmat. De inhoud is opmerkelijk: de rechtbank heeft besloten dat het OM alle dwangmiddelen openbaar moet maken tegen iedereen die in dat dossier voorkomt. Robert Bas: 'Toen kwam naar buiten dat dit iets van tweehonderd keer was gebeurd. En toen moesten ze ook toegeven dat ze van mij de printgegevens over een periode van drie maanden hadden opgevraagd, dus de telefoonnummers. Dat is een opsporingsbevoegdheid, maar je bent ook verplicht, als je dat hebt gedaan, om de persoon daarvan in kennis te stellen. Dat hadden ze niet gedaan. Sterker: ze hadden hierin het *Journaal* voorgelogen. Want begin 2006 vroegen wij: "Hebben jullie dwangmiddelen toegepast?" Het antwoord was "nee".'

Robert Bas: 'Pas toen ze in december verplicht werden om het openbaar te maken, hebben ze op een vrijdagavond geprobeerd mijn advocaat te bellen om te vertellen dat ze een vergissing hadden begaan. Het is natuurlijk behoorlijk ingrijpend, dat je telecomgegevens worden bekeken en dat ze zitten te kijken naar de contacten die je hebt.'

Als Bas en Runderkamp onderzoek doen naar Eric O., de marinier van het 'schietincident', wordt Bas benaderd door het OM. Hij krijgt te horen dat hij wel een erg goede bron heeft. Robert Bas: 'Ik zei: "Je denkt toch niet dat ik die prijs geef." Toen kwamen ze met een heel moralistisch verhaal dat die bron de geheimhoudingsplicht overtrad. Ik zei: "Dat is mijn zorg niet. Mijn zorg is de waarheid te vinden."'

Gert Bielderman: 'Justitie moet niet met hagel op mussen schieten'

De Graafsewijk in Den Bosch, 2005. De buurt is het toneel van rellen nadat een buurtbewoner door een politiekogel is omgekomen. Uiteraard is *Omroep Brabant* van de partij. Maar dan komt justitie met een verzoek op de proppen. Zij draagt de regionale omroep op om niet-uitgezonden materiaal af te staan ten behoeve van justitieel onderzoek.

Gert Bielderman, directeur en hoofdredacteur van *Omroep Brabant*, kijkt er licht geamuseerd op terug. 'Justitie wilde al ons filmmateriaal bekijken om te zien of er relschoppers op stonden die stenen gooiden en foute dingen deden. De aanleiding was dat wij aangifte hadden gedaan van vernieling van een van onze camerawagens. Toen wij vertelden dat wij nooit ruw materiaal afstaan, zeiden zij: "Hoe kunnen wij dan onderzoek doen? Jullie hebben zelf aangifte gedaan." Dat heeft niets met het afstaan van het materiaal te maken, maar daar schermden ze wel mee.'

De regionale zender houdt voet bij stuk: zij weigert het ruwe materiaal af te staan, want zij is geen verlengstuk van justitie. Dan escaleert de zaak. Plots staan politieagenten, de rechter-commissaris en officier van justitie op de stoep: hier met die beelden! Het wordt een heuse rel die de hele avond zal duren. De aanwezige cameraman en radioverslaggeefster draaien ogenblikkelijk een nieuwsitem, vertelt Bielderman. 'Ze lieten de camera en de recorder lopen en deden verslag van wat er gebeurde. Op de radio was het zelfs live te horen. Rechter-commissaris Druif werd toen pissig. Hij zei dat ze moesten stoppen met opnemen en eiste de tape en band van beiden. De cameraman, een geroutineerde oude rot in het vak, zette vervolgens op verzoek van toenmalig hoofdredacteur Jan Kriek de camera stop. De verslaggeefster was een beetje overdonderd, want de rechter-commissaris gebruikte woorden als: "Hier met dat bandje, godverdomme." Zij gaf haar diskette af. Uiteindelijk hebben ze ook de videoband gekregen, na overleg met onze advocaat.'

Aanhouding

In de loop van de avond worden Jan Kriek en Gert Bielderman aangehouden, omdat zij het ruwe materiaal weigeren af te staan. 'We wisten ook helemaal niet of dat er nog was en waar dat dan zou liggen', vertelt Bielderman. 'Dat konden we met droge ogen stellen. We werken met schijven die we hergebruiken. Vaak wordt niet-gebruikt materiaal weer gewist. Je bewaart natuurlijk niet alles.'

De hoofdredacteur belt zijn vrouw en zegt haar dat ze maar niet met het avondeten moet wachten. Misschien moet haar man een nachtje de cel in.

De hoofdredacteur belt zijn vrouw en zegt haar dat ze maar niet met het avondeten moet wachten. Misschien moet haar man een nachtje de cel in. Hij is, helaas het is niet anders, aangehouden. 'Die aanhouding vond plaats in de studio', aldus Bielderman. 'We werden na een half uurtje weer vrijgelaten. Nee, ik schrok er niet van. Ik ben inmiddels op een leeftijd dat je niet zo snel meer schrikt.'

Bielderman vervolgt: 'De rechter-commissaris dreigde de uitzendingen stop te zetten tijdens de huiszoeking. Daar waren we niet van onder de indruk. De NOS stond inmiddels voor de deur, evenals RTL en SBS. De hele Nederlandse pers stond bij ons op het voorplein. Uiteindelijk verlieten ze via de achteruitgang in het donker het pand, zonder het ruwe materiaal van die rellen. Wel met de banden van de hele actie van justitie in ons pand. Dat hebben we meteen teruggeëist via onze advocaat.'

Enkele dagen later krijgt *Omroep Brabant* de schijven terug. Dan blijkt dat al het materiaal is gewist. Het argument: politiemensen waren herkenbaar in beeld en geluid en zouden daardoor in gevaar komen. Bielderman: 'Op zich geen onzinnig argument. Zoiets kan best intimiderend zijn. Officieren van justitie hebben ook een privéleven en hoeven geen schietschijven te worden. Ik heb begrip voor hun emoties. Je zal maar een gek op de stoep van je voortuin krijgen.' Maar, stelt Bielderman, justitie heeft ons geen eerlijke kans gegeven:

‘We hadden sommige gezichten kunnen afplakken of minder herkenbaar maken. Die kans hebben we niet gekregen.’

Het gelijk van de rechter

Omroep Brabant besluit in actie te komen. Samen met de NVJ start de omroep een juridische procedure tegen de Staat der Nederlanden. ‘En daarin hebben we gelijk gekregen’, zegt Bielderman. ‘Het morele gelijk: dit had nooit mogen gebeuren. Dat was een heel belangrijke uitspraak: wat ze ook doen, ze mogen nu niet zomaar materiaal wissen of vernietigen. Daarover moet eerst een rechter beslissen. We kregen tevens dertienduizend euro schadevergoeding.’

Terugkijkend noemt Bielderman het ‘best spannend en sensationeel. Rechter-commissaris Druif heeft onze radioverslaggeefster een excuusbrief moeten sturen, vanwege zijn taalgebruik. Hij had die avond vloekend haar bandje opgeëist.’

Gert Bielderman brengt graag in herinnering dat *Omroep Brabant*, twee jaar eerder (2003), met hetzelfde bijltje heeft moeten hakken. Toen ging het om nogal heftige supportersrellen in Breda. Justitie wilde, net als twee jaar terug, het ruwe materiaal hebben, herinnert Bielderman zich: ‘Ze kwamen toen ook in ons pand, maar zijn uiteindelijk zonder banden, al mopperend vertrokken.’

Ook andere regionale omroepen (Gelderland, Groningen) hebben te maken gehad met het in beslag nemen van banden. Maar, zegt Bielderman: ‘De NVJ heeft in het verleden afspraken gemaakt met justitie dat de rechter moet oordelen over in beslaggenomen materiaal, vóórdat het gebruikt mag worden.’

‘De rechter-commissaris heeft onze radioverslaggeefster een excuusbrief moeten sturen, omdat hij die avond vloekend haar bandje had opgeëist.’

Waarom hield *Omroep Brabant* voet bij stuk?

Bielderman: ‘We willen geen verlengstuk zijn van justitie. Een cameraman filmt rellen uit journalistieke overwegingen, niet om de politie te helpen. Als wij die banden afgeven, is onze veiligheid ook niet meer gewaarborgd. Het is voor journalisten en cameramensen sowieso een beetje *tricky* in een relengebied. In de Graafsewijk hebben collega’s tijdens de eerste nacht echt moeten rennen om geen klappen te krijgen. Onze camerawagen is vernield. Dat soort risico’s loop je al. Als je dan ook nog het verwijt krijgt dat je een verlengstuk bent van justitie, is het helemaal gevaarlijk. Wij gaan niet hun werk doen, dat is het principe.’

Terugkijkend stelt Gert Bielderman: ‘Ik vind het uitgesproken stom om via een inval banden bij ons op te eisen. Daarmee creëer je een klimaat waarop de pers vijandig reageert. En dat ze nog zonder banden moesten vertrekken, is natuurlijk een afgang.’

Enquête

‘Heeft uw redactie de laatste jaren te maken gehad met een verzoek van de overheid om foto-, video- of bronnenmateriaal af te geven?’

Eén hoofdredacteur antwoordt met ‘ja’. Ter toelichting: ‘Justitie wilde foto’s van een rel/vechtpartij in uitgaansgebied.’ Van de NVJ-leden blijkt 14 procent hiermee te maken te hebben gehad. In de meeste gevallen gaat het over het verzoek of een vordering om ruw materiaal af te staan naar aanleiding van rellen, overvallen of tv-opnames. Soms gaat het ook om reeds gepubliceerd materiaal of uitgezonden fragmenten. Ook wordt vaak gevraagd om de naam van de bron. Gijzeling of dreiging met gijzeling worden beide één keer genoemd. Twee maal wordt geantwoord dat er stevige druk is uitgeoefend om iets niet te publiceren of uit te zenden.

38 Procent van de NVJ-leden die op de vorige vraag ‘ja’ antwoordden, geeft toe hieraan (onder druk) gehoor te hebben gegeven. Een lid schrijft: ‘Het nieuws was reeds door ons gebracht/uitgezonden, er was geen reden meer om de informatie puur in eigen beheer te houden. De informatie behoorde de overheid toe en dus lag het voor de hand om op het verzoek in te gaan.’ Ook de hoofdredacteur gaf gehoor aan het verzoek, want: ‘De foto’s waren op straat genomen en het ging om vast te stellen of één bepaald persoon aanwezig was geweest. Het materiaal was niet uniek.’

Bart Mos:**'De rechter-commissaris maakte misbruik van zijn macht'**

Op een dag krijgen Bart Mos en zijn collega Joost de Haas een grote stapel staatsgeheime stukken in handen. Explosief materiaal, beseffen de twee journalisten van *De Telegraaf* meteen. Bovendien meldt een betrouwbare bron dat die stukken ook in de Amsterdamse onderwereld circuleren, onder andere bij de beruchte drugs crimineel Mink K.

Bart Mos: 'Het waren verslagen en correspondentie over een BVD-onderzoek, eind jaren negentig, naar mogelijke corruptie bij de Amsterdamse politie en het parket van justitie in de hoofdstad.' Een van de meest schokkende onderzoeksgegevens is dat 'wapens die in beslag waren genomen door de Amsterdamse politie, voor een paar dagen werden uitgeleend voor liquidaties om vervolgens weer te worden teruggehangen.'

Hun eerste artikel verschijnt januari 2006. De dag voorafgaand aan deze publicatie stelt het duo de AIVD in kennis van hun plannen. Alleen het in handen hebben van staatsgeheime stukken is namelijk al strafbaar. Nog dezelfde dag zoekt de AIVD contact met de hoofdredactie van *De Telegraaf*. Het dringende verzoek luidt af te zien van publicatie, of in elk geval het artikel vooraf in te kunnen zien. De krant weigert.

'Hij had een speciaal tasje bij zich met een enorm slot erop, bedoeld voor het vervoer van staatsgeheime stukken.'

'Dezelfde dag kwam een vertegenwoordiger van de AIVD langs om alle, door ons gekopieerde, stukken mee te nemen', zegt Mos. Het was, ondanks alles, een grappige situatie. 'Hij had een speciaal tasje bij zich met een enorm slot erop, bedoeld voor het vervoer van staatsgeheime stukken, maar dat tasje bleek veel te klein. De man ging uiteindelijk met een plastic boodschappentasje de straat op. We hebben alleen gekopieerde stukken meegegeven, omdat we wilden voorkomen dat de AIVD beschikking zou krijgen over vingerafdrukken van een bron die wellicht op de originelen zouden staan.'

Vingerafdrukken

De AIVD laat het er niet bij zitten. Zij vaardigt een uitleveringsbevel uit voor de originele stukken. 'Daar hebben we ons tegen verzet', zegt Mos. 'Het werd een wekenlange procedure tot aan de Raadkamer in Den Haag, die we uiteindelijk verloren.'

Enkele weken later staat de rijksrecherche voor de deur bij *De Telegraaf*. Zij dreigt het gebouw te doorzoeken. 'We hadden namelijk uitsluitend de stukken overhandigd waarop "staatsgeheim" stond', zegt Bart Mos. 'Een kwart hadden we achtergehouden. Tegen het overhandigen van die stukken hebben we ons aanvankelijk ook verzet, maar volgens onze advocaten konden we er toch niet onderuit.'

Vanaf dat moment worden Joost de Haas en Bart Mos als verdachten aangemerkt in een strafrechtelijk onderzoek tegen onbekende daders, wegens het verspreiden van en publiceren over staatsgeheimen. 'In het voorjaar van 2006 zijn we in die hoedanigheid een aantal uren verhoord door de rijksrecherche', zegt Mos. 'Wij wilden daarbij geen antwoord geven op vragen over onze bronnen. De technische recherche wilde daarbij vingerafdrukken en DNA bij ons afnemen. Dat weigerden we aanvankelijk, maar omdat we anders ter plekke aangehouden zouden worden en alsnog gedwongen werden mee te werken, gingen we akkoord.'

Korte tijd daarna wordt duidelijk dat de AIVD het duo, vanwege de publicatie, maandenlang heeft afgeluisterd en geobserveerd. *De Telegraaf* maakt dit bekend en besluit, samen met de NVJ, een kort geding tegen de AIVD aan te spannen om het afluisteren en observeren te doen stoppen. In juli 2006 winnen zij het kort geding. De rechter stelt dat de AIVD haar activiteiten tegen de twee journalisten onmiddellijk moet staken. Bovendien moet de verkregen informatie apart gezet worden, in afwachting van eventueel hoger beroep van de AIVD. Mos: 'In dat hoger beroep hebben we de zaak gedeeltelijk gewonnen: volgens het Hof in Den Haag had de AIVD het afluisteren en observeren reeds na een paar dagen moeten staken, op het moment dat er andere betrokkenen in beeld kwamen. Maar wij zijn van

mening dat ze ons helemaal nooit hadden mogen afluisteren. Daarom zijn we nu in cassatie gegaan tegen dit vonnis. Want op basis van dit arrest kan de geheime dienst altijd achter journalistieke bronnen komen.'

Jonge kinderen

'Intussen liep ook nog steeds het strafrechterlijk onderzoek tegen ons wegens het schenden van staatsgeheimen', vervolgt Mos. 'Vorig voorjaar werden vijf mensen aangehouden, van wie het OM dacht dat ze betrokken waren bij het lek. Inmiddels zijn daar nog drie verdachten van over.'

'Het was best nog een spannende vakantietijd, want er staat dertien jaar cel op het verspreiden van staatsgeheimen.'

In augustus 2006 besluit het OM de journalisten niet langer te vervolgen. 'Dat was nog best een spannende vakantietijd', zegt Mos, 'want er staat dertien jaar cel op het verspreiden van staatsgeheimen.'

Toch is het einde dan nog niet in zicht. De twee worden als getuige gehoord. Bij dat verhoor besluit de rechter-commissaris dat zij geen gebruik mogen maken van hun verschoningsrecht. Mos en De Haas blijven echter weigeren hun bron te onthullen. 'De rechter-commissaris waarschuwde toen dat hij ons kon gijzelen. Dat kwam als een donderslag bij heldere hemel', zegt Mos.

Eind november, als het verhoor na schorsing wordt hervat, blijven de twee in het Haagse Paleis van Justitie vasthouden aan hun verschoningsrecht. Voor de zekerheid hebben zij een weekendtas bij zich. 'De rechter-commissaris informeerde naar onze gezinssituatie en toen hij hoorde dat we (jonge) kinderen hebben, concludeerde hij daaruit dat het zinvol was om ons te gijzelen', zegt Bart Mos. 'Klaarblijkelijk verwachtte hij dat we onder zo'n grote druk komen te staan dat we alsnog zouden gaan praten. Ik heb dat als intimidatie van justitie ervaren. Hij maakte in mijn ogen bovendien misbruik van zijn positie.'

Smerig cellenblok

Bart Mos, en zijn collega De Haas, worden na het verhoor meteen afgevoerd. Na driekwartier in een cel met bloedspetters en racistische teksten op de muur, wordt Mos met een arrestantenbusje naar het Scheveningse Huis van Bewaring vervoerd.

Bart Mos: 'Daar werd ik gevisiteerd. Dat vond ik een zeer vernederende ervaring. Vervolgens werd ik naar een buitengewoon smerig cellenblok gebracht. Het zag eruit alsof er de afgelopen veertig jaar niks meer aan gedaan was: een cel van twee bij drie met een open toiletput. Ergens bovenin zat een piepklein raam. Het stonk er zwaar naar urine en er was overduidelijk lange tijd niet schoongemaakt.'

De volgende dag belt de gedetineerde verslaggever naar de redactie om kond te doen van zijn belevenissen. Mos: 'Mijn beschrijving van de cel werd meteen op de website van *De Telegraaf* gezet en drie uur later werden we naar een nieuwere vleugel gebracht. Daar zaten we tussen de zedendelinquenten. Was ook niet echt prettig.'

In de drie dagen dat de twee in het Huis van Bewaring vastzitten, sorteren zij met medegevangenen kleren voor Hans Textiel à 3,84 euro per uur. Mos licht toe: 'Het was niet verplicht om te werken, maar anders zat je de hele dag op cel. En daar zaten we al tussen drie uur 's middags en acht uur 's ochtends.'

Bart Mos: 'Het strafrechterlijk onderzoek tegen de drie resterende verdachten loopt nog. In januari van dit jaar zijn we weer verhoord, nu tijdens een zitting. Daar mochten we inmiddels wel een beroep doen op ons verschoningsrecht.'

Steun hebben Mos en De Haas ervaren van hun hoofdredactie en de NVJ.

Als minister van Binnenlandse Zaken was Johan Remkes, tegenwoordig VVD-Kamerlid, destijds verantwoordelijk voor het afluisteren van Bart Mos en Joost de Haas. Terugkijkend zegt Remkes dat in zijn beleving soms het beeld van Kafka ontstond. 'In die fase mocht ik volgens de wet als minister niet aangeven of het klopte dat ze werden afgeluisterd. Operationele informatie mag je niet prijsgeven. Ik was wel ingelicht, ik word geacht daar toestemming voor te geven, maar dat is iets anders dan dat je daar publiek iets over mag zeggen.

Een tweede merkwaardig moment was de eerste uitspraak van de rechter. Hij had geen informatie of er überhaupt was afgeluisterd, maar hij vond dat de journalisten dat voldoende aannemelijk hadden gemaakt. Daar ben ik tegen in beroep gegaan. Het hof kwam met een totaal ander oordeel. Het hof zei dat ook in hun beoordeling was afgeluisterd, maar het is rechtmatig geweest. Wel is er te lang afgeluisterd. Maar het hof wist het ook niet zeker, en dat is het dilemma dat zich dan voordoet, dat je in een openbare procedure niet kunt aangeven wat wel en niet gebeurt. Dat is precies de reden waarom er een Commissie van Toezicht is. Die had in tegenstelling tot de rechter wel alle informatie en oordeelde: het was rechtmatig en proportioneel en ook subsidiair. Daar waren NVJ en *De Telegraaf* niet blij mee. Wel constateerde de commissie een aantal schoonheidsfouten, onder meer dat de taps te ver waren uitgewerkt en dat de dienst een uur vóór mijn formele toestemming al begonnen was met afluisteren. Maar daar was met mij natuurlijk wel al van te voren over gepraat.'

Het afluisteren was geen lichtvaardige beslissing, benadrukt Remkes: 'Over dat besluit is veel langer nagedacht dan bij sommige andere tapbeslissingen. Er werd gepubliceerd over een lek bij de AIVD. Er was uit vertrouwelijke informatie gepubliceerd. En dan geldt: ook journalisten staan niet boven de wet. Want het waren staatsgeheimen, met alle risico's voor personen of het belang van het onderzoek.

Dat afluisteren richtte zich op het simpele feit dat staatsgeheime informatie op straat was komen te liggen dankzij een lek. We namen aan dat de mogelijkheid bestond dat er nog contacten waren tussen de journalisten en hun bron.'

Maar dat bleek niet zo te zijn.

'Daar kan ik geen antwoord op geven. Er lopen nog rechtszaken. Maar terugkijkend zeg ik: er hangt een automatische spanning tussen het werk van de AIVD en de journalistiek. Daar moet je op een volwassen manier mee omgaan.'

2. De impact van de lange sterke arm 'Wij zijn heel wat bronnen kwijtgeraakt'

Wat is de impact van de confrontatie met justitie en politie voor de in deze reportage geïnterviewde journalisten? Wat betekent het om te worden afgeluisterd, te worden opgeroepen voor verhoor, het ruwe filmmateriaal te moeten inleveren, of zelfs in een cel te belanden? Welke gevolgen heeft het (gehad) voor hun werk, bronnen, hun geloofwaardigheid en privé-leven?

John van den Heuvel blijft er nuchter onder. 'Ik loop iets te lang mee om daar nog van om te vallen', zegt hij. 'Maar ik kan me voorstellen dat journalisten die nog nooit met dat bijltje hebben gehakt, denken: Jezus, wat is hier aan de hand?'

De bekende misdaadverslaggever is altijd voorzichtig, tot en met in zijn privégesprekken door de telefoon. Luistert iemand mee? Van den Heuvel houdt hier voortdurend rekening mee. 'Het is vervelend en onaangenaam', zegt hij, 'dat je zelfs bij privégesprekken denkt: ik zeg maar niet te veel.' En dat hij soms een hotelkamer moet huren om iemand te ontmoeten, is natuurlijk lastig.

Modelburger

Robert Bas van het *NOS Journaal* wiens telecomgegevens door justitie werden bestudeerd: 'Het is behoorlijk ingrijpend en heel vervelend dat ze checken met wie je contact hebt gehad.' Hij beschouwt het als een schending van zijn privacy dat de rijksrecherche bij hem thuis verscheen. 'Waarom kwamen ze niet op het werk? Het ging om informatie die ik als journalist had vergaard, toch niet als de persoon Robert Bas?'

'Ik rijd niet te hard, stop voor rood en drink niet als ik moet rijden.'

Nu goed, Bas is in elk geval een 'modelburger' geworden. 'Ik rijd niet te hard, stop voor rood en drink niet als ik moet rijden. Vooral met het idee dat ze me doelbewust proberen te beschadigen. Het kan altijd tegen je worden gebruikt.'

Nog ingrijpender dan "bespioneerd" te worden, moet de ervaring van opsluiting zijn. Bart Mos herinnert zich zijn gijzeling als 'buitengewoon intimiderend en heel onprettig. Als je tegen de AIVD schopt, komen er krachten vrij waarvan je het bestaan niet wist.'

Toen hij de poorten van de bajes als vrij man verliet, kookte hij van woede. 'Ik heb de beslissing van de rechter-commissaris fascistisch genoemd. Maar die uitspraak heeft een geschiedenis: familieleden van mij hebben in de oorlog ook vastgezet in Scheveningen. Dat spookt dan door je hoofd. Bovendien vind ik daadwerkelijk dat die rechter-commissaris misbruik heeft gemaakt van zijn macht. Maar wellicht had ik me achteraf gezien niet zo sterk moeten uitdrukken. Mijn familie begreep gelukkig wèl wat ik bedoelde te zeggen.'

Koen Voskuil van *Sp!ts* kreeg een 'knauw' van de gijzeling. Dat duurde gelukkig maar even. Hij mocht op kosten van de krant twee weken met vakantie. Tevreden: 'Ik heb er niets aan overgehouden en sta weer redelijk onbevangen in het leven.'

Bronnen

Toen *De Telegraaf* bekend maakte dat Bart Mos en zijn collega Joost de Haas waren afgeluisterd, had dat de nodige consequenties, zegt Mos: 'Wij zijn toen heel wat bronnen kwijtgeraakt. Ik werd zelfs gebeld door bronnen met het verzoek een garantie te geven dat tijdens ons contact niet was afgeluisterd.' Die garantie kon hij natuurlijk niet geven.

Als Bart Mos in maart 2006 binnen *De Telegraaf* een nieuwe functie krijgt - fraudezaken en misstanden in de financiële wereld - blijft zijn telefoon angstwekkend stil. '*De Volkskrant* berichtte in die periode dat Bart Mos alleen nog maar schreef over muitende aapjes op de Apenheul', zegt hij. 'Dat klopte, want op dat moment had vrijwel niemand nog contact met mij.'

Soms zijn de naweën voelbaar. Toen Mos bijvoorbeeld onlangs een Statenlid via zijn mobiele telefoon probeerde te bellen, belde deze niet terug, 'maar zei tegen degene van wie

ik zijn 06-nummer had gekregen: “Wat ben jij een idioot dat je mijn mobiele nummer geeft aan een journalist die in de bak heeft gezeten.”

Wanneer haken bronnen af? Volgens John van den Heuvel gebeurt dit waarschijnlijk ‘in de periode dat bekend wordt dat journalisten worden afgeluisterd of gegijzeld. Dan hebben mensen meer huiver om met journalisten contact te zoeken. Ik kan niet statistisch aantonen dat ik eerst tien keer en nu nog maar vijf keer per dag word gebeld. Maar mensen die je bellen, vragen: “Kan ik op deze lijn wel veilig praten of word je afgeluisterd?”

Ook volgens Robert Bas is het bronnenklimaat minder ontspannen dan voorheen. Het is bijvoorbeeld moeilijker om bronnen te benaderen. ‘Want die contacten hebben ook voor hen consequenties. Ik weet dat een woordvoester van een overheidsorganisatie werd gewaarschuwd om geen contact meer met mij op te nemen. Zij is er later, met een enorme oprotpremie, uitgevlogen.’

Voorzichtig

Bronbescherming is heilig, benadrukt Robert Bas. Daarom communiceert hij niet langer via de mobiele telefoon met zijn bronnen. Ook zijn collega’s houden er rekening mee dat ze eventueel worden afgeluisterd, zegt Bas. ‘Je wordt voorzichtig, je moet oppassen.’ Zijn hele auto ligt vol met pre-paid-telefoontjes. ‘Dat moet, het kan niet anders’, zegt hij. ‘Maar het is natuurlijk een absurde situatie. Ik ben onderzoeksjournalist voor een publieke omroep. En ik moet er voortdurend rekening mee houden dat ik word afgeluisterd of gevolgd.’

Bas is een voorzichtige man geworden. Hij controleert alles tot op de punten en komma’s. ‘Er zijn ook items nog niet uitgezonden’, zegt hij, ‘die best wel nieuws zijn, waarvan ik denk: daar moeten we voorzichtig mee zijn. Voor je het weet sta je weer bij de kortgedingrechter.’

Voorzichtig, de term valt geregeld. John van den Heuvel is nòg voorzichtiger geworden ‘met het maken van afspraken en het uitnodigen van mensen.’

De redactie van *Omroep Brabant* heeft na de poging van justitie om beeldmateriaal in beslag te nemen, besloten ‘gevoelig materiaal niet langer te bewaren. We zorgen ervoor dat het er niet meer is, in elk geval niet meer in huis’, zegt Bielderman.

Geloofwaardigheid

Is hun geloofwaardigheid als integer journalist aangetast na de in de media soms druk besproken aanvaringen met het opsporingsapparaat? De vijf journalisten zijn, wat dit betreft, unaniem optimistisch: hun geloofwaardigheid is niet aangetast, maar eerder opgekrikt.

Bart Mos probeert de gijzeling te zien als een ‘unique sellingpoint’: ‘Ik heb bewezen een goede bronnenbeschermer te zijn. Dat wapenfeit haalt ook nieuwe bronnen over de streep, nu inmiddels een jaar na dato.’

Robert Bas: ‘Ze willen je geloofwaardigheid afnemen, maar het ANP en de NOS hebben gelukkig altijd behoorlijk tegenwicht geboden.’

‘Ik heb bewezen een goede bronnenbeschermer te zijn.’

Gert Bielderman: ‘Het komt je geloofwaardigheid ten goede wanneer je als omroep stevig je tanden laat zien en stelt dat je geen verlengstuk bent van justitie.’

John van den Heuvel: ‘Ik geloof niet dat journalisten na een incident worden gezien als mensen die willens en wetens een verlengstuk van justitie zouden zijn.’

Van den Heuvel is nooit afgeschrikt door de confrontaties met justitie en politie. Integendeel, zegt hij: ‘Als je belastinggegevens worden nagetrokken, krijg je juist nog meer verbetering. Dit zijn methodes die veel te ver gaan.’

Zin om door te gaan, dat geldt voor alle vijf journalisten uit deze reportage. ‘Zowel Joost als ik zijn door deze situatie nog meer gespitst op dit soort onderwerpen’, zegt Bart Mos. ‘We ervaren nog steeds een enorme woede over hoe er in deze situatie is gereageerd.’

Robert Bas: ‘Ik word vastberadener. Ik merk bij mijn collega’s van het *NOS Journaal* ook steeds meer: we moeten weg bij de pr-mensen en officiële woordvoerders van ministeries, we moeten zelf meer op pad en bronnen aanboren om de feiten boven tafel te halen, want zo krijgen we nooit de waarheid boven. We ontwikkelen steeds meer een gezond wantrouwen naar de overheid.’

Koen Voskuil ten slotte: 'Ik ben niet terughoudender geworden in het gebruiken van anonieme bronnen en ook niet banger. Ik denk ook niet meer dan anders aan de gevolgen van een publicatie. Ik vind nog steeds dat als je een verhaal hebt, dat je niet bang moet zijn om dat af te drukken. Als je gevoelige onderwerpen gaat mijden, ben je geen goede journalist meer.'

Enquête

71 Procent van de NVJ-leden die de laatste jaren te maken hebben gehad met druk, inmenging of tegenwerking door de overheid bij het uitoefenen van hun vak, antwoordt 'ja' op de vraag 'Heeft dit gevolgen voor het journalistieke werk gehad?'

Van de hoofdredacteurs antwoordt 20 procent bevestigend. Van de leden die 'ja' hebben geantwoord, verklaren de meesten dat het verhaal niet meer werd gepubliceerd. Reden: de relevantie verdween of het verhaal was slechter geworden omdat niet alle informatie beschikbaar was, feiten niet te checken waren of er geen hoor en wederhoor kon worden toegepast. Het is moeilijker bronnen te vinden, verhalen moeten worden aangepast, sommigen krijgen geen nieuwe opdrachten meer. Drie respondenten hebben een andere carrière gekozen en twee mijden bepaalde onderwerpen. Een respondent wordt door alle belemmeringen juist gemotiveerder om 'de onderste steen boven te krijgen', terwijl een ander een beroep doet op zijn creativiteit (het vinden van andere bronnen) om een verhaal rond te krijgen en dat als uitdaging ziet.

Op de vraag '*Wat is de impact daarvan op uw persoonlijke leven geweest?*' gaven 41 respondenten aan dat er geen gevolgen waren in de privé-sfeer; bij zes respondenten was de impact gering. Termen die verder vielen: ergernis, angst (vijf respondenten), frustratie (eveneens vijf), stress (twee), illusie armer. Een lid heeft vastgezet omdat de politie vermoedde dat hij/zij een kraakactie had geënceneerd. Twee respondenten maken melding van een lichte mate van paranoia/achtervolgingswaan. In één geval is de impact zo groot geweest dat het heeft geleid tot echtscheiding. Een lid schrijft: 'Frustratie, wanhoop, woede, machteloosheid, verlangen om uit Nederland te verhuizen, pessimistische kijk op journalistiek in Nederland.'

3. Is het journalistieke klimaat verhard? 'De journalistiek is een iets minder nette heer geworden'

Worden journalisten vaker dan vijf jaar terug belemmerd in hun vrijheid van nieuwsgaring? Worden zij eerder onder druk gezet om hun bronnen prijs te geven? Spannen politie en justitie hen gemakkelijker voor hun karretje? Zo ja, waar ligt dat aan? De journalisten uit deze reportage geven hun mening. Met commentaar van Johan Remkes, Fred Teeven, Bas Le Poole, Gerard Schuijt, en Harm Brouwer.

Is het journalistieke klimaat verhard? Ja, zeggen de journalisten uit deze reportage. 'In de tijd dat ik gegijzeld werd', zegt Koen Voskuil, 'was het een unicum. Nu zijn er in vijf jaar tijd drie gevallen bekend.'

Bart Mos: 'Er wordt nergens zoveel afgeluisterd als in Nederland.' Zijn collega John van den Heuvel: 'Ik word vaker opgeroepen voor verhoor.'

Robert Bas merkt de laatste jaren dat 'in officiële onderzoeken journalisten gemakkelijker worden afgetapt of printgegevens worden opgevraagd. Ze zien ons meer als burger dan als journalisten.' Ook vindt hij dat justitie als organisatie steeds geslotener is geworden: 'Hoe kun je die dan nog kritisch volgen?'

Gert Bieldermaan ervaart eveneens een dichte deur in opsporingskringen. De tijd dat *Omroep Brabant* braaf werd bijgepraat door de dienstdoende agent, is voorbij. 'Nu zijn de perswoordvoerders er tussen gekomen', zegt Bieldermaan. 'De woordvoering is geprofessionaliseerd, maar de openheid is uit het systeem.' En: 'Meer dan vroeger zoeken persofficieren ons actief op. Verder is de klantvriendelijkheid van de politie een stuk minder geworden. Ze zijn assertiever en agressiever dan ooit tegen journalisten.'

Beslag op beeldmateriaal

Niet alleen de journalisten, ook Fred Teeven, voormalig officier van justitie, tegenwoordig VVD-Kamerlid, bespeurt een minder ontspannen klimaat dan vijf jaar terug. Vroeger werden ook geen bronnen prijsgegeven, vertelt hij. Maar daar viel wel een mouw aan te passen.

'Ik heb een leuk nieuwtje, maar als je niet meewerkt, kun je het schudden.'

Fred Teeven: 'Dan zei ik tegen een journalist: "Luister, ik moet weten waar ik moet zoeken of ik wil die band van jou hebben." Waarop hij: "Ik ga die band niet geven." Dan zei ik: "Ik heb een leuk nieuwtje, maar als je niet meewerkt, kun je het schudden." Een beetje meer zoals het eigenlijk niet zou moeten.' De oude-jongens-krentenbroodtijd is voorbij. Teeven merkt dat 'de partijen zich de laatste jaren ingraven.'

Mr Bas Le Poole, advocaat van onder meer de *Telegraaf*-journalisten Mos en De Haas, staat sinds 1983 journalisten bij. Dat het klimaat is verhard, merkt hij 'onder andere aan de toename van de inbeslagneming van materiaal bij omroepen en uitgevers.'

De afgelopen jaren wordt er vaker beslag gelegd op journalistiek (beeld)materiaal. Dat bevestigt professor Gerard Schuijt, specialist mediarecht en schrijver van het boek *Vrijheid van nieuwsgaring*. Hij somt op: 'Fotojournalisten die niet verder mogen, filmrolletjes, camera's of een digitale kaart die worden afgenomen.'

Let op: alléén als het gaat om inbeslagneming van journalistiek materiaal, is het klimaat aantoonbaar verhard, benadrukt Schuijt. Op andere fronten kan hij dit niet zeggen. Want, zegt hij: 'Ik houd dat niet cijfermatig bij. Vanuit mijn vak zie ik wel de zaken die voor de rechter komen. Het is niet abnormaal of verontrustend dat journalisten af en toe voor de rechter worden gesleept, omdat ze iets geschreven hebben wat wel of niet door de beugel kan. Waar gehakt wordt, vallen spaanders, dus valt er wel eens een veroordeling. Over een reeks van jaren is dat beeld ongeveer hetzelfde. Zo'n twintig tot dertig keer per jaar, waarvan ongeveer de helft veroordelingen.'

Niet lichtvaardig

Niet iedereen is van mening dat het journalistieke klimaat aan het verharden is. Johan Remkes bijvoorbeeld herkent zich absoluut niet in dit beeld. De oud-minister van Binnenlandse Zaken, tegenwoordig VVD-Kamerlid, refereert hierbij aan het besluit dat destijds onder zijn verantwoordelijkheid genomen is, om Mos en De Haas af te luisteren. 'Dat is niet lichtvaardig op een achternamiddag gebeurd', zegt Remkes. 'Er was wel degelijk het besef: hier is iets bijzonders aan de hand.'

Harm Brouwer, voorzitter van het College van procureurs-generaal van het Openbaar Ministerie, is net als Remkes van mening dat enige voorzichtigheid in uitspraken over deze kwestie geboden is. 'Het is gebruikelijk dat toepassing van dwangmiddelen tegen journalisten, zaken die in de regel via de hoofdofficier van justitie met de pg's besloten worden, intern bij het OM bekend zijn', zegt Brouwer. 'Er gaat wel eens wat mis, maar het is niet zo dat iemand zomaar kan beslissen om dwangmiddelen te treffen tegen journalisten.'

Zo heeft Brouwer meegemaakt dat videomateriaal van *Omroep Brabant* in beslag is genomen door de rechter-commissaris. 'Dat is toen verzegeld', zegt hij. 'En dat mochten we niet direct gebruiken, omdat men bezwaar aantekende van de zijde van *Omroep Brabant*. Totdat de Raadkamer van de rechtbank het gebruik toestaat.'

En toen is het gewist.

Brouwer: 'Ja, maar in opdracht van de rechter-commissaris, en niet in opdracht van ons.'

Harm Brouwer wil, op gezag van professor Gerard Schuijt, best geloven dat er wel een toename is van inbeslagneming van journalistiek materiaal. 'Ik verklaar dat uit het feit', zegt hij, 'dat we te maken hebben met een steeds breder mediaveld, want hoeveel omroepen hebben we wel niet tegenwoordig? Bij bijzondere gebeurtenissen worden tv en radio vaak vooraf getipt, dus is men vaak aanwezig met camera's.'

Maar zie alsjeblieft geen spoken, is de boodschap van Harm Brouwer: 'Anderhalve week geleden nog, naar aanleiding van een gebeurtenis waar toevallig een camera bij was, is mij om toestemming voor inbeslagneming gevraagd. Dat heb ik geweigerd, omdat ik het incident ernstig maar niet ernstig genoeg vond om inbreuk te maken op het zwaarwegende belang van vrije nieuwsgaring. Ik krijg niet vaak verzoeken als deze. En van het beperkte aantal gaat het merendeel niet door.'

Kop boven het maaiveld

Fred Teeven ligt niet wakker van het in zijn ogen verharde klimaat, want het journaal doet er zèlf aan mee, zegt hij: 'Als je veel schrijft over de georganiseerde misdaad en hun hoofdrolspelers, en je gaat die mensen met hun kop boven het maaiveld trekken, moet je niet verwachten dat ze je nog vriendelijk te woord staan. Elke actie geeft reactie.'

'Het is niet abnormaal of verontrustend dat journalisten af en toe voor de rechter worden gesleept.'

Wat zou de reden kunnen zijn voor de, althans zo ervaren, verharding van het journalistieke klimaat? Er worden diverse verklaringen aangedragen. John van den Heuvel wijst op het feit dat de kwaliteit van de misdaadverslaggeving is verbeterd: 'Men raakt steeds bedrevener in het achterhalen van informatie. Ik denk dat sommige journalisten een betere informatiepositie hebben dan politie en justitie.' Daar komt volgens hem bij dat de politie koste wat kost moet scoren. 'Zeker als de druk hoog is, bijvoorbeeld bij het oplossen van liquidaties, gaan ze eerder polsen: wat weet die journalist?'

En ja, ook journalisten moeten scoren. Bart Mos: 'De inhoud van publicaties wordt harder. Dat lokt een tegenreactie uit. De journalistiek is naar mijn idee een iets minder nette heer geworden. Er is ook meer concurrentie gekomen, dus er wordt meer gejaagd op schandalen. En de betrokkenen bij deze schandalen vinden weer dat hun rol onterecht wordt uitvergroot.' Mos vermoedt dat ook het toenemende aantal klokkenluiders er debet aan is. 'Mensen zijn eerder bereid hun werkgever weg te tippen.'

Koen Voskuil bespeurt een zekere laksheid in opsporingskringen: 'Ze kiezen voor de gemakkelijkste weg door bij de journalist die informatie "even" op te halen. En gaan daarbij voorbij aan het feit dat wij ons werk onafhankelijk moeten kunnen doen.'

Wet BOB

En dan heb je nog de Wet BOB, Bijzondere Opsporingsbevoegdheden. Deze in 2000 ingevoerde wet zorgt ervoor dat ‘bij de bestrijding van de meer ernstige en georganiseerde criminaliteit (...) politie en justitie verschillende – vaak ingrijpende – opsporingsmethoden ten dienste’ staan. (Uit: *‘Evaluatie Wet Bijzondere Opsporingsbevoegdheden, fase 2’*) Sommige journalisten hebben de indruk dat deze wet het gemakkelijker maakt hen af te luisteren of hun printgegevens op te vragen, omdat via deze wet geregeld is dat alleen nog de officier van justitie hierover hoeft te beslissen. Vroeger lag die beslissing bij de rechter-commissaris.

John van den Heuvel en Robert Bas vermoeden een verband tussen de Wet BOB en de verharding van het journalistieke klimaat. ‘Misschien zijn ze sinds de invoering van die wet wel iets te gemakkelijk geworden in het af luisteren’, zegt John van den Heuvel. En Robert Bas: ‘Een officier van justitie leidt het onderzoek en laat zich veel meer beïnvloeden door de politie. De officier van justitie besluit veel gemakkelijker om een dwangmiddel toe te passen op een journalist.’

Enquête

‘Voelt u zich belemmerd door de overheid, of heeft u zich de laatste jaren soms belemmerd gevoeld bij de vrijheid van nieuwsgaring?’ 39 Procent van de leden antwoordt ‘ja’ en 60 procent ‘nee’. Een lid schrijft: ‘Bij een bezoek aan een dienst geestelijke verzorging in een penitentiare inrichting werd mij door justitie gevraagd een contract te tekenen, waarin zij verregaande bevoegdheden vroeg wat betreft het vaststellen van de uiteindelijke tekst voor de krant.’

Hoofdredacteuren kregen de vraag voorgelegd *‘Voelen journalisten op uw redactie zich belemmerd door de overheid, of hebben zij zich de laatste jaren soms belemmerd gevoeld, bij de vrijheid van nieuwsgaring?’* Daarop antwoorden vijf hoofdredacteuren (63 procent) bevestigend. Ter toelichting: ‘Vorig jaar lukte het bij het vervaardigen van een verhaal over gereformeerden bij de BVD moeilijk ook maar de meest onschuldige informatie los te krijgen. Is uiteindelijk wel gelukt.’

Op de vraag *‘Heeft u de indruk dat de druk vanuit de overheid op journalisten de laatste jaren toeneemt?’* antwoordt 50 procent van de leden ‘ja’ en 48 procent ‘nee’. Onder de hoofdredacteuren denkt 75 procent dat dit het geval is.

Als toelichting op deze vraag, schrijft een lid: ‘Recent nog heeft justitie beelden bij ons opgevraagd en gedreigd met juridische stappen. Over een relatief klein delict, dus de schroom om dat te doen is bij het Openbaar Ministerie kennelijk minder geworden. Verder met enige regelmaat aanvaringen met woordvoerders die verhalen “tegenhouden” als ze er eenmaal lucht van hebben gekregen. Maar dat is van alle tijden.’

Een van de hoofdredacteuren schrijft: ‘Bestuurders en ambtenaren zien voorlichting steeds meer als onderdeel van het bestuurlijke proces, niet als een plicht tegenover de burger. Ze willen daarom zoveel mogelijk zelf de regie.’

Twee van de acht hoofdredacteuren antwoorden ‘ja’ op de vraag *‘Heeft u de indruk dat politie/justitie meer dan vroeger gebruik probeert te maken van kennis van journalisten?’* Eén baseert dat op de verzoeken die de redactie rechtstreeks krijgt, de ander schrijft: ‘Toename van voorlichters, perswoordvoerders, reacties op voorvallen in de pers.’

Van de NVJ-leden denkt 23 procent dat politie/justitie meer gebruik probeert te maken van journalisten en 29 procent van niet. Iemand schrijft: ‘Om mij heen zie ik dat er steeds vaker pogingen zijn tot onderhandeling. Bijvoorbeeld: als jullie een daderomschrijving publiceren, geven wij meer info weg.’

4. Dwangmiddelen tegen journalisten 'Gijzeling is een paardenmiddel'

Is het terecht dat de overheid bij de opsporing gebruik maakt van de informatie van journalisten? Is gijzeling een geoorloofd middel om journalisten te dwingen hun bronnen te onthullen? In welke gevallen mag de overheid dwangmiddelen inzetten tegen journalisten? De journalisten en betrokkenen uit deze reportage geven hun mening.

Bij de opsporing mag géén gebruik worden gemaakt van informatie van journalisten, zegt advocaat Bas Le Poole: 'Heel simpel, omdat dit in strijd is met de vrijheid van nieuwsgaring. Ik zou een journalist niet bellen als ik wist dat hij werd afgeluisterd. Je kunt geen informatie geven als je weet dat de overheid meekijkt.'

VVD-Kamerlid Fred Teeven daarentegen vindt het logisch dat de overheid bij de opsporing gebruik probeert te maken van journalisten, als het gaat om beeld- of geluidverslagen bij openbare ordeproblemen. 'Ik kan me voorstellen dat ze ook het ruwe materiaal willen, omdat op die beelden verdachten zouden kunnen staan.'

Gert Bielder van *Omroep Brabant* is het hier niet mee eens, alleen al vanwege de veiligheid. Hij verhaalt in hoofdstuk 1 over cameramannen die tijdens een rel hun vege lijf moesten redden en over een camerawagen die is vernield. Wanneer je een verlengstuk heet van justitie, is het helemaal gevaarlijk, meent Bielder.

Als journalisten publiceren of uitzenden, kan justitie gebruik maken van die informatie, stelt de specialist mediarecht Gerard Schuijt. Daar is niets mis mee. 'Maar wel met het in beslag nemen van videobanden of foto's of ander materiaal dat zich op een redactie bevindt. Dat is heel vaak aan de orde. Denk aan de zaak Ravage en de zaak Zipschijf (zie kader Inbeslagname).

Schuijt: 'Het College van procureurs-generaal heeft inmiddels een oekaze doen uitgaan: bij inbeslagname van journalistiek materiaal moet men het inbeslaggenomen eerst verzegelen. De opsporingsinstantie mag er geen kennis van nemen zolang een rechter niet over de rechtmatigheid van de inbeslagname heeft geoordeeld tot en met eventueel hoger beroep.'

Gijzeling

De twee *Telegraaf*-journalisten Bart Mos en Joost de Haas - en hun collega Koen Voskuil - hadden nooit gegijzeld mogen worden. Dat is de unanieme mening van de journalisten en betrokkenen die in deze reportage zijn geïnterviewd. Zij menen dat het middel in geen enkele verhouding stond tot het doel.

Fred Teeven betitelt de gijzelingen als een onzinnige actie. 'Spierballengedrag dat niks oplevert, want je weet dat ze hun mond houden.'

Johan Remkes, destijds minister van Binnenlandse Zaken, verantwoordelijk voor het afluisteren, maar niet voor het gijzelen van de twee journalisten: 'Op het moment dat je bijna zeker weet dat zo'n gijzeling tot niets leidt, is de vraag: waarom doe je het dan?'

Harm Brouwer, baas van het Openbaar Ministerie: 'In de zaak van Mos en De Haas hebben wij gezegd aan de rechter-commissaris en later ook aan de Raadkamer dat wij het niet proportioneel vonden wat er gebeurde. Daaraan vooraf ging de beslissing om Mos en De Haas al dan niet te vervolgen. Daar heeft de hoofdofficier in overleg met het College van pg's besloten met verwijzing naar het EVRM (zie kader, red.) dat de beide journalisten verschoningsrecht toekwam en dat er dus geen reden was om ze te vervolgen. Dat was ook de uitkomst van ons strafrechtelijk onderzoek.'

'Gijzeling heeft een verkillend effect op de verhoudingen en is bedreigend voor de vrijheid van nieuwsgaring.'

Specialist mediarecht Gerard Schuijt tenslotte noemt gijzeling een paardenmiddel: 'Het heeft een verkillend effect op de verhoudingen en is bedreigend voor de vrijheid van nieuwsgaring.'

Schuijt vervolgt: 'Ik zie dit als een verkeerd toepassen van wat op hoger niveau allang is uitgesproken, namelijk dat alleen bij zeer dringende noodzaak journalisten gedwongen mogen worden de identiteit van hun bron te onthullen. Gijzeling is zo'n dwangmiddel. Lagere rechters zien al snel die dringende noodzaak en dat is niet de bedoeling volgens die hogere rechtspraak. De rechtbank in Den Haag heeft uiteindelijk juist geoordeeld in de zaak Mos en De Haas. Is met het opsporen van het lek de staatsveiligheid in het geding? Nee.'

Dwangmiddelen

In welke gevallen mag de overheid wèl dwangmiddelen inzetten tegen journalisten om (vertrouwelijke) informatie los te krijgen? Ook hier lijken de journalisten en betrokkenen eensgezind. Alleen als er zeer ernstige misdrijven in het spel zijn, zoals een op handen zijnde moord of terroristische aanslag. Johan Remkes: 'Dan behoort de eigen verantwoordelijkheid van een journalist een rol te spelen.'

'Het moet echt gaan om heel zware misdrijven, geweldsmisdrijven of de voorkoming daarvan en er moet geen ander middel meer openstaan.'

Advocaat Bas Le Poole: 'Het moet echt gaan om heel zware misdrijven, geweldsmisdrijven of de voorkoming daarvan en er moet geen ander middel meer openstaan.'

Volgens Harm Brouwer wordt in de praktijk grote terughoudendheid betracht bij het inzetten van dwangmaatregelen tegen journalisten: 'Bij zeer hoge uitzondering, gezien de vrijheid van nieuwsgaring. En de kwalificatie daarvan is een zwaarwegend publiek belang, dus kan het alleen maar door een nog zwaarder publiek belang (en dat is dus niet gemakkelijk en snel aan te nemen) terzijde te schuiven. De kaders daarvoor worden beschreven in artikel 10, lid 2 van het EVRM. Het is dus geen absoluut recht, later ingevuld door de jurisprudentie van het Hof in Straatsburg, bijvoorbeeld in het Goodwin-arrest.' (zie kader EVRM: de zaak Goodwin)

Brouwer vervolgt: 'Journalisten zijn er niet om mee te werken aan opsporing. Maar soms, als daarmee een levensdelict voorkomen kan worden of een terroristische actie - niet een winkeldiefstal - of een ernstige gijzeling, dan vind ik dat een journalist de plicht heeft mee te werken. Ik denk overigens dat de meeste journalisten dat doen.'

Omroep Brabant heeft eens een uitzondering gemaakt op de regel geen materiaal af te staan, zegt hoofdredacteur Gert Bielderma. 'Het ging om een steekpartij. Toen hebben we gezegd: dit is een zwaar misdrijf, stuur een politieman om gezamenlijk naar de beelden te kijken. Bij een zwaar misdrijf geldt ook voor de journalist de burgerplicht.'

Inbeslagneming

De zaak Ravage

Het links-radical blad *Ravage* maakte een persbericht over een ontvangen brief van de actiegroep Earth Liberation Front, waarin die bekend maakte verantwoordelijk te zijn voor drie bomaanslagen in Arnhem. Politie ging over tot huiszoeking en nam abonneebestanden, redactiemateriaal en computers in beslag. De Hoge Raad heeft geoordeeld dat de Staat de dringende noodzaak voor een dergelijke inbreuk op de vrijheid van nieuwsgaring moet kunnen aantonen. De staat slaagde hierin in dit geval niet.

De zaak Zipschijf

Voorjaar 2003 kreeg *De Telegraaf* bevel tot uitlevering van een zipschijf met informatie over de daders van een computerinbraak bij een internet-serviceprovider door zogenoemde hackers. De krant kwam met het OM overeen de zipschijf bij de notaris te deponeren. De Hoge Raad bepaalde dat het OM de dringende noodzaak van een dergelijke ingreep moet aantonen en dat het daar niet in geslaagd was.

EVRM en de zaak Goodwin

In de jurisprudentie wordt erkend dat de journalist onder omstandigheden een rechtstreeks beroep kan doen op het recht op uitingsvrijheid, zoals vastgelegd in artikel 10 van het

Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden van 1950 (EVRM) en in artikel 7 van de Grondwet. Het recht op uitingsvrijheid omvat de vrijheid een mening te koesteren en de vrijheid inlichtingen of denkbeelden te ontvangen of te verstrekken, zonder inmenging van enig openbaar gezag.

Het recht op uitingsvrijheid is niet absoluut. Op grond van artikel 7 Grondwet kan het onder omstandigheden door wettelijke bepalingen worden beperkt.

Daarnaast is in artikel 10 lid 2 EVRM bepaald dat de beperkingen op de uitingsvrijheid in een democratische samenleving noodzakelijk moeten zijn in het belang van de nationale veiligheid, territoriale integriteit of openbare veiligheid, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen, om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voorkomen of om het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen. Overheidsmaatregelen die op een of andere manier een beperking opleggen aan of een bedreiging vormen voor de vrije nieuwsgaring, zijn te beschouwen als een inmenging in de zin van artikel 10 EVRM en dienen aan deze criteria te worden getoetst.

Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) heeft op grond van artikel 10 EVRM meermalen bepaald dat journalisten in de uitoefening van hun functie geen andere belemmeringen in de weg mogen worden gelegd dan in een democratische samenleving noodzakelijk is. Het EHRM kent daarbij met het oog op de democratische controle van het doen en laten van de overheid en het debat daarover een spelfunctie toe aan de vrijheid van de media informatie te vergaren en te verspreiden.

Zowel het EHRM als de Hoge Raad gaan ervan uit dat journalisten, juist vanwege hun functie, meer ruimte toekomt dan de gewone burger. (Bron: *Commissie verschoningsrecht*; 30 oktober 2001)

De zaak Goodwin

Deze zaak draait om de Engelse journalist Goodwin, die een publicatie wilde wijden aan het bedrijf Tetra, dat juist in onderhandeling was over een financiële sanering. Goodwin had van een bron informatie gekregen over het bedrijfsplan van Tetra en had bij het bedrijf om wederhoor gevraagd. Toen bleek ineens dat de informatie afkomstig was uit vertrouwelijke stukken waarvan een exemplaar was ontvreemd. Tetra vroeg en kreeg een verbod op publicatie, maar wilde ook dat Goodwin zijn bron bekend zou maken. Goodwin weigerde en werd door de Engelse rechter veroordeeld.

Goodwin kreeg in 1996 van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) gelijk. Dit hof erkende in zijn uitspraak zeer nadrukkelijk het journalistieke bronnengeheim. Volgens het hof moet het journalistiek bronnengeheim beschermd worden, omdat anders de 'vital public-watchdog role of the press may be undermined and the ability of the press to provide accurate and reliable information may be adversely affected'. Een rechterlijk bevel tot onthulling van journalistieke bronnen is volgens het hof daarom in strijd met artikel 10 van het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (EVRM). Tenzij een dergelijk bevel gelegitimeerd kan worden door een 'overriding requirement in the public interest'.

5. Is een wettelijk verschoningsrecht nodig? 'Een wet als extra slot op de deur'

Is de bronbescherming van journalisten voldoende gewaarborgd? Zo nee, zijn er (wettelijke) maatregelen nodig? Moet het verschoningsrecht voor journalisten in de wet worden vastgelegd? De journalisten en betrokkenen geven hun mening.

'Als één journalist bezwijkt voor de druk, heeft dat gevolgen voor onze hele beroepsgroep.'

'Ik denk dat wij, journalisten te weinig alert zijn geweest', zegt Robert Bas van het NOS *Journal*. 'We denken al snel: het valt wel mee, het komt wel goed. Daardoor hebben we te lang gewacht met reageren.'

Zowel Robert Bas als zijn vier collega's in deze reportage vinden dat maatregelen nodig zijn om hun vak onbespied te kunnen uitoefenen. Zo willen zij weten of er dwangmiddelen tegen hen worden of zijn ingezet.

Misdaadverslaggever John van den Heuvel pleit in dit verband voor het instellen van een meldingscommissie. 'Daar zou het OM verplicht dwangmiddelen tegen journalisten moeten melden, zoals dat ook gebeurt bij de Orde van Advocaten', zegt hij. 'Dat er dus enige registratie plaatsvindt, zodat niet iedere willekeurige officier van justitie zomaar een journalist kan gaan af luisteren. Dat er enig zicht blijft op waarom dat gebeurt, hoe vaak en met welke gevolgen.'

Wassen neus

Justitie heeft een notificatieplicht: de mededelingsverplichting aan personen jegens wie een bijzondere opsporingsbevoegdheid is toegepast. Een journalist die in het kader van een strafrechtelijk onderzoek is afgeluisterd, moet hiervan op de hoogte worden gebracht.

Volgens John van den Heuvel is de notificatieplicht een wassen neus: 'Ik heb diverse keren meegemaakt dat ze helemaal niks melden. Er staat ook geen sanctie op.'

Harm Brouwer erkent de kritiek van Van den Heuvel: 'We moeten daar binnen het OM behoorlijk op verbeteren. Die plicht moet worden aangescherpt en onderdeel zijn van planning en control. Wij hebben onze maatregelen getroffen.'

Als het gaat om het gijzelen van journalisten, moet voorkomen worden dat dit al te lichtvaardig gebeurt. Dat vinden zowel Gerard Schuijt als Fred Teeven. Schuijt: 'Je kunt je afvragen of zo'n beslissing aan de rechter-commissaris moet worden overgelaten. Die wilde over het AIVD-lek de onderste steen boven krijgen en greep naar het zwaarste middel. Beter is zo'n beslissing aan de rechtbank - dat zijn drie rechters - over te laten. Die moet het besluit toch al bekrachtigen. Zo'n beslissing kan best nog twee dagen wachten.'

Verschoningsrecht in de wet?

Moet er een wettelijk verschoningsrecht voor journalisten komen? Vallen zij onder de categorie 'geheimhouders', zoals artsen, geestelijken, notarissen en advocaten? Daarover zijn de meningen verdeeld. In deze paragraaf komen voor- en tegenstanders aan het woord.

Vóór

De vijf journalisten in deze reportage zijn stuk voor stuk voorstander van een wettelijk verankerd verschoningsrecht. Robert Bas vraagt zich hardop af: 'Moet de politiek niet zeggen: wij vinden de media in Nederland zo belangrijk dat die bronbescherming goed geregeld gaat worden?' Volgens Bas is de bronbescherming in Nederland slechter geregeld dan in de ons omringende landen. De uitspraak van het Europese Hof rondom de Engelse journalist Goodwin wordt schoorvoetend in de Nederlandse rechtspraak overgenomen, zegt hij: 'Voor mij maakt het niet uit, maar een freelancer die geen grote organisatie achter zich heeft, of een regiojournalist die zich sneller geïntimideerd voelt, voor hen zou ik die wet willen hebben. Want als één journalist bezwijkt voor de druk, heeft dat gevolgen voor onze hele beroepsgroep.'

Koen Voskuil is ook voorstander, want: 'Tot voor kort dacht ik dat mijn gijzeling een dwaling van het recht is geweest. Maar nu is er sprake van een tendens.' Hij vindt dat ook in een wet moet staan onder welke omstandigheden journalisten mogen worden afgeluisterd.

Bart Mos: 'Ik ben uit de gevangenis gekomen, omdat de rechter vond dat die gijzeling niet eerlijk was. Ik ben uiteindelijk voldoende beschermd, maar ik denk dat het verschoningsrecht wettelijk verankerd moet worden. Dan had die rechter-commissaris waarschijnlijk niet besloten om ons te gijzelen.'

Gert Bielderma van *Omroep Brabant*: 'Aan het zwijgrecht om bronnen te beschermen, wordt gemorrelt. Ze proberen de grenzen te verkennen en het is goed om die vast te leggen. We hebben tenslotte ook een klokkenluiderwetgeving.'

Volgens advocaat Bas Le Poole leidt het gebrek aan wettelijke bescherming van journalisten tot willekeur: 'Het is op basis van de jurisprudentie en die wordt soms verschillend uitgelegd. Ik zie in mijn praktijk rechters die van de huidige jurisprudentie niet zo goed op de hoogte zijn en het besluit nemen om een journalist achter de tralies te zetten. Daarom vind ik dat er een wettelijke regeling zou moeten komen. Ik zou hopen dat als er een wet is, ze iets terughoudender worden. Ik zie een wet als een extra slot op de deur. Het vastleggen van zwijgrecht van journalisten.'

België heeft de Wet op bronbescherming ingevoerd. Fred Teeven zegt in Nederland ook wel een wet te willen, maar: 'Niet in die extreme vorm. Dat zou ik een slechte zaak vinden. In België kan ook een journalist die in dienst van Holleeder is zich beroepen op die wet.' In België kan iedereen die een stukje schrijft, ook de hobbyende huisvrouw of huisman, een beroep doen op de Wet op bronbescherming.

Teeven vervolgt: 'Een taak voor de NVJ is een register bij te houden. Je zou kunnen zeggen: we geven alleen bronbescherming aan mensen die ingeschreven staan bij de NVJ. Dat kan wel lastig zijn, maar anders heeft iedereen die een stukje op internet schrijft bronbescherming. Advocaten vallen ook onder een vrije beroepsgroep en die staan ingeschreven bij de Balie. Ik zou niet weten hoe je het anders moet oplossen.'

Tégen

Gerard Schuijt meent dat een Wet op bronbescherming in Nederland overbodig is. 'De uitspraak in de zaak Goodwin uit 1996 was een doorbraak, weldra gevolgd door een arrest van de Hoge Raad. Mijn stelling is: de beste perswet is géén perswet. Als je zoiets gaat regelen, gaat de wetgever al gauw een aantal zaken met de ene hand terugnemen van wat hij met een pink van de andere hand geeft. Dat kan heel onwenselijk zijn.'

Ook VVD-Kamerlid Johan Remkes vindt dat journalisten voldoende beschermd worden. 'Er zal nooit een regeling komen waarin het verschoningsrecht of bronbescherming absoluut is', zegt hij, 'of waarin een absoluut verbod van bijzondere inlichtingenmiddelen wordt opgenomen. Daarom is het de vraag of een wettelijke regeling beter is dan de huidige situatie.'

'De beste perswet is géén perswet.'

Harm Brouwer tenslotte ziet evenmin heil in zo'n wet: 'We hebben het EVRM en artikel 10, lid 2, vrijheid van meningsuiting, waaronder de vrije nieuwsgaring valt. Dat is terecht als een zwaar publiek belang beschouwd, dat alleen opzij geschoven mag worden voor een nog zwaarder publiek belang. Het Verdrag van de Rechten van de Mens schept geen absoluut recht. Een journalist die denkt dat dit te allen tijde van toepassing is, heeft het bij het verkeerde eind. Daar hebben wij als OM wel rekening mee te houden. Dat is ook de reden dat wij een aanwijzing hebben gemaakt, de Aanwijzing toepassing dwangmiddelen tegen journalisten, van het college van procureurs-generaal.'

In deze aanwijzing staat onder meer dat het OM het belang van opsporing en vervolging steeds moet afwegen tegen dat van de vrije nieuwsgaring. Dwangmiddelen komen alleen in beeld als het leven, de veiligheid of de gezondheid van personen ernstig in gevaar is.

Volgens Brouwer kan een wet zelfs negatief uitpakken. 'Jullie snijden in het eigen vlees als je het wel zou willen', betoogt hij. 'Ik zie zo vaak dat mensen iets per wet willen regelen, maar wettelijke regelingen kennen ook hun beperkingen. Je zult in die wet niet iedere casus

kunnen vastleggen. Je zult altijd casussen houden die interpretatie vergen. En die interpretatie zal in de regel beperkingen opleveren. Een wet is statisch, jurisprudentierecht is dynamisch. Wat ben je dan opgeschoten? Kijk naar de jurisprudentie. Jullie krijgen steeds meer ruimte en wij krijgen steeds meer beperkingen. Dat vind ik ook terecht, maar we moeten niet geplet worden.' Hij klapt met zijn handen tegen elkaar. 'En dat is in België gebeurd.'

De boodschap van Brouwer luidt: 'Gooi niet het kind met het badwater weg door het verschoningsrecht wettelijk te verankeren. Anders haal je slechts een Pyrrhus-overwinning.' Plechtig belooft hij: 'Ik zal ervoor waken dat de persvrijheid bij het OM in goede handen is.'

Enquête

'Vindt u dat u voldoende wettelijk wordt beschermd tegen oneigenlijke inmenging van de overheid bij het uitoefenen van uw vak?' Op die vraag antwoordt 52 procent van de NVJ-leden 'ja' en 38 procent 'nee'. Van de acht hoofdredacteuren vinden er vier van wel en drie van niet. Als toelichting schrijft een van hen: 'Er is geen consensus met betrekking tot bescherming van bronnen en meer in het algemeen over algemeen geaccepteerde journalistieke handelswijze. NOVA heeft om zich te wapenen tegen ongewenste inmenging een code opgesteld die door iedereen te raadplegen is.'

De meeste NVJ-leden die 'nee' geantwoord hebben, wijzen op het ontbreken van het verschoningsrecht of onduidelijke wetgeving. Het feit dat een journalist gegijzeld kan worden wordt een aantal keren als voorbeeld genoemd. Verder noemen respondenten de toenemende druk (uiteenlopend van lichte druk tot pure intimidatie en geweld) vanuit overheid/politie/justitie om bronnen prijs te geven.

Een lid schrijft: 'Politie/justitie gaan veel te vaak willekeurig te werk in het hinderen van de media. Ik vind persoonlijk ook dat de NVJ hier onvoldoende stelling tegen neemt. Een aanval op ons grondwettelijk recht van vrijheid van meningsuiting of persvrijheid dient bikkelhard gepareerd te worden. De NVJ doet dat niet om "on speaking terms" te blijven. Maar je bent belangbehartiger, geen dominee.'

De slotvraag *'Heeft u nog iets toe te voegen?'* is vooral door NVJ-leden benut. Een lid schrijft: 'In mijn ogen is er sprake van een duidelijke trend en dat vind ik zorgelijk. Een algemeen klimaat waarin dergelijk overheidsoptreden de norm schijnt te worden, maakt dat het werk van een journalist ook in Nederland minder veilig is, en in de toekomst nog minder zal zijn. Feit blijft dat het minder 'leuk' is geworden. Veel persoonlijke vrijheden moeten wijken voor het zogenoemde algemene belang en de overheid lijkt te vinden dat "journalisten dus niet zo moeten zeuren". Dat het de taak van de journalistiek onder andere is dit soort processen kritisch te volgen, wordt te vaak alleen nog met de mond beleden...'

6. Conclusies en aanbevelingen

Staat de bronbescherming van journalisten in Nederland onder druk, vergeleken met pakweg vijf jaar terug? Die vraag staat centraal in deze verkennende reportage, in opdracht van de NVJ.

Aan het woord komen vijf journalisten. Zij kwamen in aanvaring met politie en/of justitie die tuk waren op hun bronnen. John van den Heuvel en Bart Mos van *De Telegraaf*; Koen Voskuil, chef nieuws *Nieuwe Revu*; Robert Bas van het *NOS Journaal* en Gert Bielderman van *Omroep Brabant*.

Ook niet-journalisten die bij dit thema beroepshalve betrokken zijn, geven hun mening. Harm Brouwer, voorzitter van het college van procureurs-generaal van het OM; Fred Teeven, oud-officier van justitie, momenteel VVD-Kamerlid; Johan Remkes, oud-minister van Binnenlandse Zaken, nu Kamerlid voor de VVD; professor Gerard Schuijt, specialist mediarecht en Bas Le Poole, advocaat die journalisten bijstaat.

Door middel van een digitale enquête werden bovendien alle NVJ-leden en hoofdredacteurs uitgenodigd om hun mening te geven. Aangezien maar een klein percentage op deze enquête reageerde - geen tijd, geen interesse? - kun je hieruit geen harde conclusies trekken. Wel geeft het een indruk van wat er in het journalistieke veld leeft en speelt.

De impact van ongewenste overheidsinmenging

Wat zijn de gevolgen (geweest) van de confrontatie met justitie en politie voor de in deze reportage geïnterviewde journalisten? Een confrontatie waarbij hun bronbescherming onder druk werd gezet?

De impact varieerde, maar de meesten kregen er korte of langere tijd last van. Enkele voorbeelden: je privacy wordt geschonden als je onverwacht huisbezoek krijgt van de geheime dienst. Je schrikt als je in een politiedossier leest dat je bent afgeluisterd. Welke privégesprekken zijn openbaar geworden? Welke bronnen lopen gevaar?

‘We ervaren nog steeds een enorme woede.’ De journalist die in een cel terecht komt, ervaart dit als onrecht. Je hebt je werk gedaan als journalist, een misstand onthuld. Waarom dan word je als crimineel behandeld?

En dus zijn ze op hun hoede. Durven niet meer per telefoon met hun bronnen te spreken. Voor een ontmoeting moet soms zelfs een hotelkamer worden geboekt.

Bronnen haken af

De geïnterviewde journalisten die zijn afgeluisterd en/of gegijzeld, zijn bovenal bezorgd om hun bron(nen). Helaas, bij de meesten komt hun vrees uit: hun bronnen haken af.

Wanneer bekend wordt dat journalisten worden afgeluisterd of gegijzeld, ‘hebben mensen meer huiver om met journalisten contact te zoeken.’

‘Ik werd zelfs gebeld door bronnen met het verzoek een garantie te geven dat tijdens ons contact niet was afgeluisterd.’

Opdrogende bronnen vormen een regelrechte bedreiging voor de journalistieke praktijk, daar journalisten afhankelijk zijn van hun bronnen.

Geloofwaardigheid niet in geding

Heeft het afgeluisterd of gegijzeld worden ook gevolgen gehad voor hun geloofwaardigheid als journalist? De vijf journalisten zijn hierover unaniem optimistisch: hun geloofwaardigheid is niet aangetast, maar eerder opgekrikt. ‘Ik heb bewezen een goede bronnenbeschermer te zijn.’

Geen enkele journalist heeft na een dergelijk onfortuinlijk incident het hoofd in de schoot gelegd. Integendeel: zulke ervaringen lijken juist een stimulans om door te gaan met het onthullen van misstanden. ‘Als je belastinggegevens worden nagetrokken, krijg je nog meer verbeterheid.’

Is het journalistieke klimaat verhard?

Krijgen journalisten vaker te maken met dwangmiddelen, zoals (dreiging met) gijzeling, afgeluisterd of geschaduwd worden, opgeroepen worden voor (getuigen)verhoor, of inbeslagneming van journalistiek (beeld)materiaal? Anders: is het journalistieke klimaat verhard?

Ja, het journalistieke klimaat is verhard. De vijf journalisten in deze reportage zijn eensgezind. Ook Fred Teeven en Bas Le Poole bespeuren een andere sfeer. Teeven merkt dat 'de partijen zich de laatste jaren ingraven.'

Van de vijf journalisten uit deze reportage, zijn er twee (Mos en Voskuil) daadwerkelijk gegijzeld, drie afgeluisterd en/of gevolgd (Mos, Van den Heuvel en Bas). Bij twee anderen (Bas en Van den Heuvel) is daarmee bedreigd. Eén van hen (Bielderman) is aangehouden op zijn werk in de studio, maar na een half uur weer vrijgelaten.

De vijf kunnen zich niet aan de indruk onttrekken dat ze sneller voor het karretje van politie en justitie worden gespannen. 'Ze zien ons eerder als burger dan als journalist.'

Verder wordt opgemerkt dat de klantvriendelijkheid van de politie is afgenomen, en dat justitie een gesloten bolwerk is geworden.

Uit de enquête onder NVJ-leden in deze reportage komt het beeld naar voren dat journalisten van allerlei kaliber en op alle niveaus van de overheid, tegenwerking kunnen ervaren. Neem de persvoorlichter in een provinciestad die dreigt met: 'Als jij dat artikel plaatst, krijg je nooit meer informatie!'

Harde cijfers?

Interessant is de vraag of het journalistieke klimaat enkel verhard is in de beleving van de geïnterviewde journalisten, of dat dit daadwerkelijk de praktijk is. Die vraag moet helaas onbeantwoord blijven, want er zijn geen cijfers.

Wat ontbreekt, is een zorgvuldige registratie van de kleine en grotere incidenten in de Nederlandse journalistiek, incidenten waarbij de bronbescherming onder druk komt of is komen te staan. De website van de NVJ, Villamedia.nl, houdt een lijst bij van incidenten, die bij de NVJ spontaan gemeld zijn of de media hebben gehaald, maar niet alle journalisten zijn hiermee bekend of nemen de moeite om een incident te melden.

Volgens mediaspecialist Gerard Schuijt staat wel vast dat er meer journalistiek (beeld)materiaal in beslag wordt genomen dan vijf jaar terug. Het kan een signaal zijn van mogelijk toenemende confrontaties tussen de 'zich ingravende partijen'.

Oorzaken

Wat zijn mogelijke oorzaken van de, althans zo ervaren, verharding van het journalistieke klimaat? De journalisten en betrokkenen in deze reportage dragen de volgende verklaringen aan: 1. De misdaadjournalistiek is geprofessionaliseerd, waardoor journalisten soms een betere informatiepositie hebben dan de politie. 2. Zowel de opsporing als de journalistiek moeten 'scoren', snel resultaten boeken. Vanwege de zwaardere criminaliteit is de druk op het opsporingsapparaat toegenomen; voor de journalistiek geldt dat de concurrentie, onder meer door de opkomst van de commerciële zenders, groter is geworden, waardoor meer gejaagd wordt op schandalen. 3. Ook de Wet BOB (Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden) wordt genoemd als mogelijke oorzaak: deze wet zou het makkelijker maken om journalisten af te luisteren of hun printgegevens op te vragen. 4. Is er misschien heel ordinair laksheid in het spel, vraagt een journalist zich af. 'We gaan de informatie wel "even" bij de journalist ophalen.'

Dwangmiddelen tegen journalisten

De journalisten en andere betrokkenen in deze reportage menen dat het inzetten van dwangmiddelen tegen journalisten, zoals inbeslagneming van (beeld)materiaal afluisteren en gijzeling, slechts zeer terughoudend mag gebeuren. 'Journalisten zijn er niet om mee te werken aan opsporing', verwoordt Harm Brouwer treffend. Zulke zware middelen mogen alléén worden ingezet als er zeer zware misdrijven in het spel zijn, zoals een op handen zijnde moord of terroristische aanslag, is de unanieme mening.

Eensgezind wordt ook de gijzeling van Bart Mos, Joost de Haas en Koen Voskuil veroordeeld. Alle geïnterviewden menen dat het middel in geen enkele verhouding stond tot

het doel. In de toekomst moet dan ook voorkomen worden dat journalisten al te lichtvaardig gegijzeld worden. Gerard Schuijt en Fred Teeven doen in deze de suggestie om zo'n beslissing niet langer in handen van een rechter-commissaris te leggen. Beter zou het zijn dit aan de rechtbank over te laten.

Gerard Schuijt maant justitie tot voorzichtigheid bij het in beslag nemen van videobanden, foto's of ander materiaal dat zich op een redactie bevindt. Als het hierom gaat, ligt er al een uitspraak van het OM: bij inbeslagname van journalistiek materiaal moet men het inbeslaggenomen eerst verzegelen en een oordeel van de rechter afwachten.

Zijn maatregelen nodig?

Zijn (wettelijke) maatregelen nodig om de bronbescherming van journalisten te garanderen? Bijvoorbeeld het verankeren van bronbescherming in de wet? De vijf journalisten in deze reportage vinden van wel. Zij willen bijvoorbeeld weten of er dwangmiddelen tegen hen worden of zijn ingezet.

Misdaadverslaggever John van den Heuvel pleit voor het instellen van een meldingscommissie. Daar zou het OM verplicht dwangmiddelen tegen journalisten moeten melden. Dan blijft er zicht op het waarom en hoe vaak welke dwangmiddelen tegen journalisten worden ingezet, en welke gevolgen dit heeft gehad.

De notificatieplicht van justitie (een journalist die in het kader van een strafrechterlijk onderzoek is afgeluisterd, moet hiervan op de hoogte worden gebracht) blijkt in de praktijk een wassen neus. De baas van het OM, Harm Brouwer, erkent deze kritiek. Hij zegt dat de nodige maatregelen al zijn genomen om hierin verbetering aan te brengen.

Verschoningsrecht in de wet

Moet er een wettelijk verschoningsrecht voor journalisten komen? Daarover zijn de meningen wèl verdeeld. De vijf journalisten in deze reportage zijn voorstander van een in de wet verankerd verschoningsrecht.

Ook advocaat Bas Le Poole schaart zich in hun rij. Fred Teeven op zijn beurt staat niet onwelwillend tegenover een wet die de bronbescherming regelt, mits duidelijk is dat het om professionele journalisten gaat. Een Orde van Journalisten dus, lees: journalisten die geregistreerd zijn bij de NVJ.

Volgens Johan Remkes, Harm Brouwer en Gerard Schuijt daarentegen is een dergelijke wet overbodig, en vermoedelijk zelfs onwenselijk, aangezien volgens hen journalisten in de huidige (jurisprudentie)praktijk voldoende bescherming genieten.

Zowel het EHRM als de Hoge Raad hebben het journalistieke bronnengeheim erkend. De bescherming van artikel 10, EVRM kan door een journalist rechtstreeks worden ingeroepen. Als ander nadeel van wetgeving wordt genoemd dat er al gauw uitzonderingen worden vastgelegd. Vóórdat je het weet, behaal je een Pyrrhus-overwinning en wordt het kind met het badwater weggegooid, om met Harm Brouwer te spreken.

Voorstanders van een wettelijk verankerd verschoningsrecht in deze reportage wijzen op het risico van willekeur, omdat rechters in de praktijk verschillend lijken te denken over de ruimte die de jurisprudentie biedt. Een wet kan volgens hen ook voorkomen dat al te lichtvaardig tot gijzeling wordt overgegaan.

Robert Bas van het *NOS Journaal*: 'Voor mij maakt het niet uit, maar een freelancer die geen grote organisatie achter zich heeft, of een regiojournalist die zich sneller geïntimideerd voelt, voor hen zou ik die wet willen hebben. Want als één journalist bezwijkt voor de druk, heeft dat gevolgen voor onze hele beroepsgroep.'

Steun

Alle journalisten zeggen goed ondersteund te zijn door hun hoofdredacties en de NVJ. Dat is ook nodig. Opgemerkt wordt dat de situatie van freelancers die te maken krijgen met ongewenste inmenging van de overheid, en niet kunnen terugvallen op steun van een hoofdredactie, extra aandacht behoeft.

Ze hopen dat er aandacht komt voor een beter gegarandeerde bronbescherming voor de hele beroepsgroep.

Aanbevelingen

* Het zou goed zijn als alle kleine en grotere incidenten bij individuele journalisten en/of hun redacties, *structureel worden geregistreerd*. Weliswaar wordt op Villamedia een dossier bijgehouden, maar het bestaan hiervan is onvoldoende bekend bij de beroepsgroep. Met incidenten wordt hier bedoeld: alle aanvaringen tussen de overheid (politie en justitie) en de journalistiek, daar waar het gaat om bronbescherming en dwangmiddelen.

* In het verlengde hiervan: het instellen van een goed zichtbaar *meldpunt* (door de NVJ) voor de in deze reportage omschreven confrontaties, kan een mogelijkheid zijn om zicht te krijgen op allerlei vormen van 'journalistiek' in de alledaagse praktijk. Een dergelijk meldpunt kan ook ondersteuning bieden aan journalisten en redacties die te maken krijgen met ongewenste inmenging van de overheid.

* Het verzoek van journalisten om hun *bronbescherming in de wet* te verankeren, moet serieus worden genomen - ondanks alle angels die een dergelijke wet kan bevatten. Vergelijking met de ons omringende landen waar bronbescherming wel bij wet is vastgelegd, kan waardevol zijn. De door de NVJ gestarte verkenning met leden van de Tweede Kamer over een wetsontwerp lijkt zinvol.

* De NVJ moet haar leden beter *voorlichten* over wat te doen bij ongewenste inmenging van de overheid. Een mogelijkheid is een handleiding te publiceren. Tegelijkertijd blijkt er bij de overheid, politie, lagere rechters en justitie de nodige kennis over dit onderwerp te ontbreken, ook hier zou betere voorlichting over bestaande rechten van journalisten op zijn plaats zijn.

* Onderzoek de optie om een '*meldingscommissie*' in het leven te roepen, een commissie waar het OM dwangmiddelen jegens journalisten moet melden.

Ten slotte: journalisten staan voor een gezamenlijke uitdaging. Hoe kunnen we de vrijheid van nieuwsgaring en bronbescherming waarborgen, in een klimaat waarin 'gescoord' moet worden, zowel in journalistieke als in opsporende kringen? Deze verkenning hoopt een bescheiden opmaat te zijn naar een breder debat in journalistiek, politiek en samenleving over bronbescherming voor journalisten en òf en zo ja welke (wettelijke) maatregelen nodig zijn om de vrijheid van nieuwsgaring en bronbescherming te waarborgen.

Tips

John van den Heuvel: 'Iedere journalist moet goed in zijn achterhoofd houden: de afscherming van bronnen is heel belangrijk voor je werk, maar ook voor je collega's. Als de indruk zou ontstaan dat informatie via journalisten zou weglekken naar instanties waar ze niks mee te maken willen hebben, dan wordt de journalistiek wel een stuk teruggeworpen.'

Bart Mos: 'Wij maakten een belangrijke fout: we onderschatten de situatie. Dus ik zou zeggen: weet waar je aan begint. Laat je in een zo vroeg mogelijk stadium juridisch ondersteunen door strafrechtadvocaten. Een verhoor bij de rijksrecherche zonder advocaat zal ons niet nog eens gebeuren.'

Robert Bas: 'Het lijkt mij goed om tips te verzamelen op het thema: hoe je te wapenen tegen justitie. Dat kan ook in een bijeenkomst. Laat het OM maar weten dat we dit niet klakkeloos slikken.'

Gert Bielderman: 'Iedere collega weet wanneer hij of zij materiaal heeft dat de interesse kan wekken van justitie. Zorg dat er binnen het bedrijf afspraken hierover bestaan, zodat de collega zelf kan beslissen of eraan gehoor moet worden gegeven of niet.'

Koen Voskuil: 'Het enige wat goed werkt, is ons eigen middel te gebruiken, namelijk het woord. Ik heb gemerkt dat door alle mediadruk het OM toch een middel heeft gezocht om van mijn zaak af te komen. Al was niet op een chique manier, het toont wel aan dat we er bovenop moeten zitten. We moeten alle zaken blijven opschrijven of uitzenden. Op die

manier blijven politici op de hoogte van alle signalen, zodat ze hopelijk iets aan onze situatie zullen veranderen.'